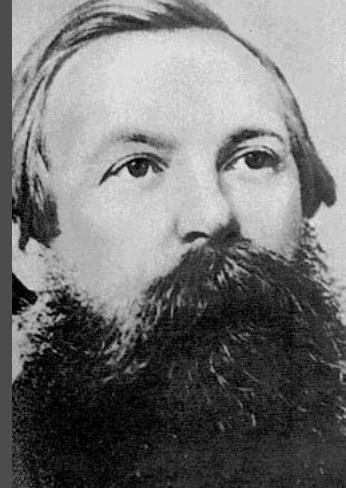

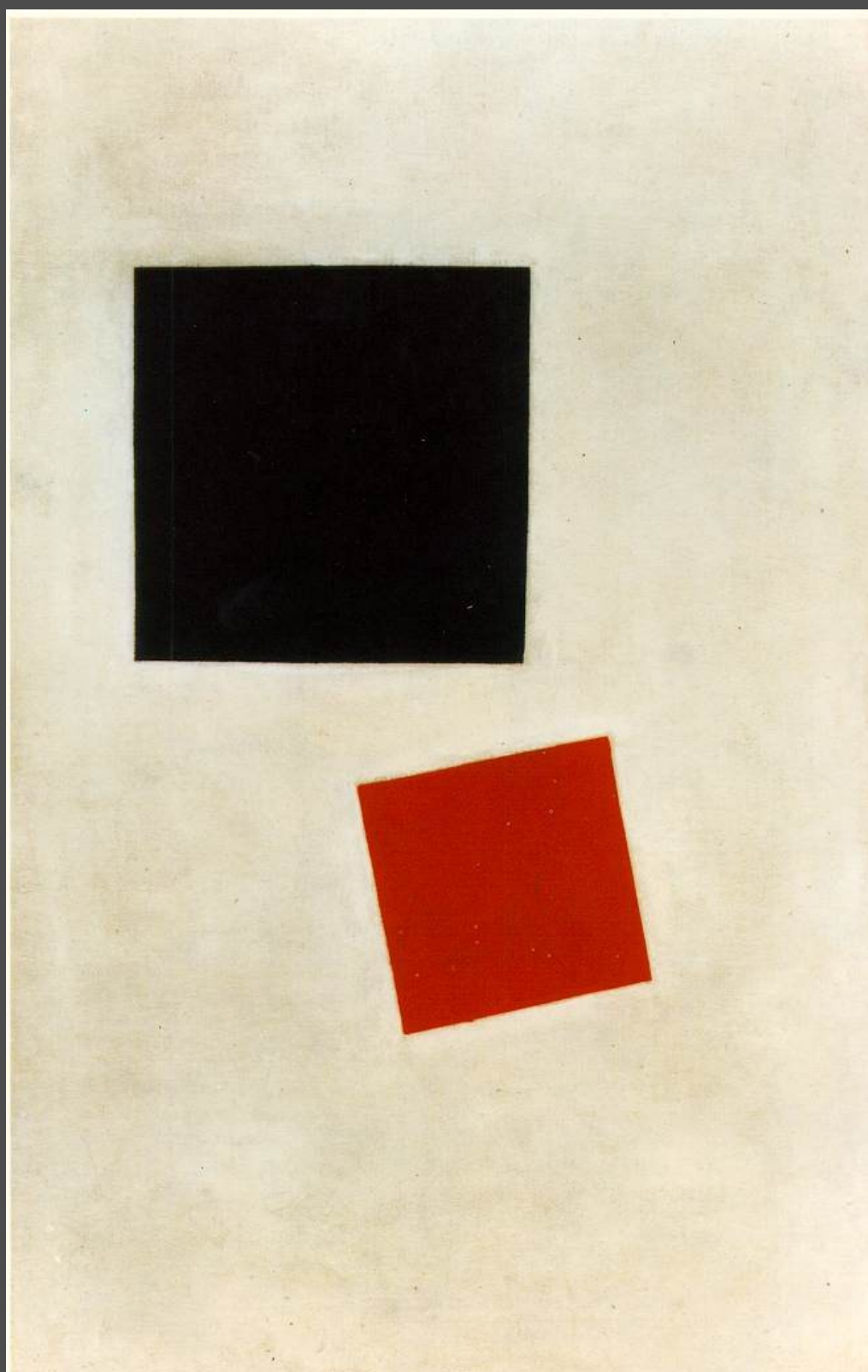

Friedrich Engels

Karl Marx

**Κείμενα για
την οικονομία**

Friedrich Engels
Karl Marx

Κείμενα για την οικονομία

1. Engels, *Πρόλογος στο έργο του Μαρξ "Για το Ζήτημα του Ελεύθερου Εμπορίου"*
2. Marx, *Αιματηρή νομοθεσία ενάντια στους απαλλοτριωμένους*
3. Marx, *Εγκώμιον του Εγκλήματος*
4. Marx, *Η ιστορική τάση της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης*

Φρίντριχ Ενγκελς Πρόλογος στο έργο του Μαρξ Για το Ζήτημα του Ελεύθερου Εμπορίου*

Προς τα τέλη του 1847, στις Βρυξέλλες έγινε ένα συνέδριο του Ελεύθερου Εμπορίου¹. Ήταν μια στρατηγική κίνηση στην εκστρατεία ελεύθερου εμπορίου που γινόταν τότε από τους Αγγλους βιομηχάνους. Νικητές στο εσωτερικό, με την κατάργηση των Νόμων για τα Σιτηρά το 1846², τώρα εισέβαλλαν στην ήπειρο για να ζητήσουν, σε αντάλλαγμα για την ελεύθερη αποδοχή των ηπειρωτικών σιτηρών στην Αγγλία, την ελεύθερη αποδοχή των αγγλικών μεταποιητικών προϊόντων στις ηπειρωτικές αγορές. Στο Συνέδριο αυτό, ο Μαρξ είχε εγγραφεί στον κατάλογο των ομιλητών, αλλά, όπως θα μπορούσε κανείς να περιμένει, τα πράγματα δεν ήταν τόσο καλά οργανωμένα με αποτέλεσμα πριν έλθει η σειρά του το συνέδριο να έχει κλείσει τις εργασίες του. Έτσι, αυτά που είχε να πει ο Μαρξ για το θέμα του ελεύθερου εμπορίου αναγκάστηκε να τα πει μπροστά στο Δημοκρατικό Σύνδεσμο των Βρυξελλών, ένα διεθνές σώμα του οποίου ήταν ένας από τους αντιπροέδρους³. Καθώς το ερώτημα Ελεύθερο Εμπόριο ή Προστασία είναι στην ημερήσια διάταξη στην Αμερική, θεωρήθηκε χρήσιμη η δημοσίευση μιας αγγλικής μετάφρασης του λόγου του Μαρξ, στην οποία κλήθηκα να γράψω έναν εισαγωγικό πρόλογο.

«Το προστατευτικό σύστημα», λέει ο Μαρξ, «ήταν ένα τεχνητό μέσον για να κατασκευάζονται εργοστασιάρχες, ν' απαλλοτριώνονται ανεξάρτητοι εργάτες, να κεφαλαιοποιούνται τα εθνικά μέσα παραγωγής και συντήρησης και για να συντομευτεί με τη βία το πέρασμα από το μεσαιωνικό στο σύγχρονο τρόπο παραγωγής»⁴.

Αυτή ήταν η προστασία στις αρχές της στον 17^ο αιώνα, αυτή παρέμεινε βαθιά μέσα στον 19^ο αιώνα. Τότε θεωρούνταν η φυσιολογική πολιτική κάθε πολιτισμένου κράτους στη δυτική Ευρώπη. Οι μόνες εξαιρέσεις ήταν τα μικρότερα κράτη της Γερμανίας και της Ελβετίας - όχι από αντιπάθεια προς το σύστημα αλλά λόγω της αδυναμίας να εφαρμοσθεί το σύστημα αυτό σε τόσο μικρό έδαφος.

Κάτω από τις προστατευτικές φτερούγες της προστασίας εμφανίστηκε και αναπτύχθηκε στην Αγγλία το σύστημα της σύγχρονης βιομηχανίας - παραγωγή με ατμοκίνητες μηχανές - στο τελευταίο τρίτο του 18^{ου} αιώνα. Και, σαν να μην ήταν αρκετή η δασμολογική προστασία, οι πόλεμοι ενάντια στη Γαλλική Επανάσταση βοήθησαν στην εξασφάλιση του μονοπωλίου από την Αγγλία των νέων βιομηχανικών μεθόδων. Για πάνω από 20 χρόνια, τα αγγλικά πολεμικά απέκοψαν τους βιομηχανικούς αντιπάλους της Αγγλίας από τις αντίστοιχες αποικιακές τους αγορές, ενώ άνοιγαν βίαια αυτές τις αγορές στο αγγλικό εμπόριο. Ο αποχωρισμός των Νοτιοαμερικανικών αποικιών από τις ευρωπαϊκές μητροπόλεις τους, η κατάκτηση από την Αγγλία όλων των γαλλικών και ολλανδικών αποικιών που άξιζαν τον κόπο, η προοδευτική υποταγή της Ινδίας μετέτρεψαν τους κατοίκους όλων αυτών των τεραστίων εδαφών⁵ σε πελάτες των αγγλικών αγαθών. Η Αγγλία συμπλήρωσε έτσι την προστασία που εφαρμόζεε στο εσωτερικό με το ελεύθερο εμπόριο που επέβαλλε στους ενδεχομένους πελάτες της στο εξωτερικό και, χάρις στο ευτυχές μείγμα των δύο συστημάτων, στο τέλος των πολέμων, το 1815⁶, βρέθηκε, όσον αφορά όλους τους σημαντικούς κλάδους της βιομηχανίας, να κατέχει το ουσιαστικό μονοπώλιο του εμπορίου στον κόσμο.

Το μονοπώλιο επεκτάθηκε και δυνάμωσε παραπέρα στα χρόνια της ειρήνης που ακολούθησε. Η αρχική διαφορά, την οποία είχε αποσπάσει η Αγγλία στη διάρκεια του πολέμου, αυξανόταν από χρόνο σε χρόνο. Εμοιαζε να ξεπερνά όλο και πιο πολύ όλους τους ενδεχομένους αντιπάλους της. Οι εξαγωγές μεταποιητικών αγαθών σε όλο και μεγαλύτερες ποσότητες έγιναν πράγματι ένα ζήτημα ζωής και θανάτου γι' αυτή τη χώρα. Και φαίνεται να υπήρχαν μοναχά δύο

* Το παρόν κείμενο είναι ο εισαγωγικός πρόλογος που έγραψε ο Φρ. Ενγκελς για την αγγλική έκδοση σε μπροσούρα (1888) σε λόγο του Κ. Μαρξ για το ζήτημα του ελεύθερου εμπορίου (1847). Ο «Πρόλογος» αυτός δεν έχει εκδοθεί στην ελληνική γλώσσα. Τη μετάφραση έκανε ο Θ. Παπαρήγας και την επιμέλεια ο Ηλ. Λέγγερης. Για τις υποσημειώσεις του επιμελητή πάρθηκαν υπόψη και αυτές που υπήρχαν στην αγγλική έκδοση. Η μετάφραση έγινε από την αγγλική έκδοση των Απάντων Μαρξ - Ενγκελς *Collected Works* volume 26 (Engels: 1882-1889) των εκδόσεων Progress, Μόσχα 1990.

Πρώτη δημοσίευση στην «*Die Neue Zeit*», No. 7, Ιούλης 1888, καθώς επίσης και στο φυλλάδιο «*Κ. Μαρξ: Ελεύθερο Εμπόριο*», Βοστώνη, 1888.

εμπόδια στον δρόμο. Η απαγορευτική και προστατευτική νομοθεσία των άλλων χωρών και οι φόροι επί των εισαγομένων πρώτων υλών και τροφίμων στην Αγγλία.

Μετά οι θεωρίες του Ελευθέρου Εμπορίου της κλασικής πολιτικής οικονομίας - των Γάλλων φυσιοκρατών⁷ και των Αγγλων διαδόχων τους Ανταμ Σμιθ και Ρικάρντο⁸ - έγιναν δημοφιλείς στη χώρα του Τζον Μπουλ.

Η προστασία στο εσωτερικό ήταν άχρηστη σε κατασκευαστές που είχαν νικήσει όλους τους ξένους αντιπάλους τους και των οποίων η ίδια η ύπαρξη βασιζόταν στην επέκταση των εξαγωγών τους. Η προστασία στο εσωτερικό δε συνέφερε κανέναν εκτός από τους παραγωγούς τροφίμων και άλλων πρώτων υλών, τα αγροτικά συμφέροντα, τα οποία, στις τότε συνθήκες στην Αγγλία, σήμαιναν τους αποδόχους της προσόδου, την έγγεια αριστοκρατία. Και αυτό το είδος προστασίας ήταν επιζήμιο για τους κατασκευαστές. Φορολογώντας τις πρώτες ύλες, αύξαινε τις τιμές των προϊόντων που κατασκεύαζαν αυτοί, φορολογώντας τα τρόφιμα, αύξαινε την τιμή της εργατικής δύναμης. Και στις δύο περιπτώσεις, έβαζε το Βρετανό κατασκευαστή σε δυσμενή θέση σε σύγκριση με τον ξένο ανταγωνιστή του. Και, καθώς όλες οι άλλες χώρες έστελναν στην Αγγλία κυρίως αγροτικά προϊόντα και έπαιρναν από την Αγγλία κυρίως μεταποιητικά προϊόντα, η κατάργηση των αγγλικών προστατευτικών δασμών στα δημητριακά και τις πρώτες ύλες γενικά ήταν, ταυτόχρονα, μια έκκληση στις ξένες χώρες να καταργήσουν ή τουλάχιστον να μειώσουν σε αντάλλαγμα τους εισαγωγικούς δασμούς που επέβαλλαν στους Αγγλους κατασκευαστές.

Υστερα από παρατεταμένο και βίαιο αγώνα, οι Αγγλοι βιομηχανικοί καπιταλιστές, ήδη, στην πραγματικότητα ηγετική τάξη του έθνους, η τάξη εκείνη της οποίας τα συμφέροντα ήταν τότε τα κύρια εθνικά συμφέροντα, βγήκαν νικητές. Η έγγεια αριστοκρατία αναγκάστηκε να υποχωρήσει. Οι δασμοί στα δημητριακά και άλλες πρώτες ύλες καταργήθηκαν. Το Ελεύθερο Εμπόριο έγινε το σύνθημα της ημέρας. Ο προσηλυτισμός των άλλων χωρών στο ευαγγέλιο του Ελευθέρου Εμπορίου και η δημιουργία -έτσι- ενός κόσμου στον οποίο η Αγγλία ήταν το μεγάλο μεταποιητικό κέντρο, με όλες τις άλλες χώρες σαν ανεξάρτητες αγροτικές περιφέρειες, αυτό ήταν το κύριο καθήκον μπροστά στους Αγγλους κατασκευαστές και τους εκφραστές τους, τους θεωρητικούς της πολιτικής οικονομίας.

Αυτή ήταν η εποχή του Συνεδρίου των Βρυξελλών, η εποχή όταν ο Μαρξ ετοιμάζε την εν λόγω ομιλία του. Αναγνωρίζοντας ότι η προστασία μπορεί ακόμη, σε μερικές περιπτώσεις, π.χ. στη Γερμανία του 1847, να είναι προς το συμφέρον των καπιταλιστών της μεταποίησης, αποδεικνύοντας ότι αυτό το Ελεύθερο Εμπόριο δεν ήταν μια πανάκεια για τα δεινά από τα οποία υπέφερε η εργατική τάξη και θα μπορούσε ακόμα και να τα επιδεινώσει, τάσσεται, τελικά και καταρχήν, υπέρ του Ελευθέρου Εμπορίου.

Γι' αυτόν, το Ελεύθερο Εμπόριο είναι η φυσιολογική κατάσταση της σύγχρονης καπιταλιστικής παραγωγής. Μόνο σε συνθήκες Ελευθέρου Εμπορίου μπορούν να αναπτυχθούν πλήρως οι τεράστιες παραγωγικές δυνάμεις του ατμού, του ηλεκτρισμού, των μηχανών και, όσο πιο γρήγορος ο ρυθμός αυτής της ανάπτυξης τόσο πιο γρήγορα και πληρέστερα θα πραγματοποιηθούν τα αναπόφευκτα αποτελέσματά της. Η κοινωνία διασπάται σε δύο τάξεις, καπιταλιστές από δω, μισθωτοί εργάτες από κει. Κληρονομικός πλούτος από τη μια, κληρονομική φτώχεια από την άλλη. Με την προσφορά να ξεπερνά τη ζήτηση, με τις αγορές ανίκανες να απορροφήσουν την όλο και μεγαλύτερη μάζα της παραγωγής της βιομηχανίας, με ένα κύκλο, που συνεχώς επαναλαμβάνεται, ευημερίας, κορεσμού, κρίσης, πανικού, χρόνιας ύφεσης και βαθμιαίας αναζωογόνησης του εμπορίου, προάγγελο όχι μόνιμης βελτίωσης αλλά ανανεωμένης υπερπαραγωγής και κρίσης, με λίγα λόγια, με τις παραγωγικές δυνάμεις να επεκτείνονται σε τέτοιο βαθμό ώστε επαναστατούν σαν ενάντια σε ανυπόφορα δεσμά, ενάντια στους κοινωνικούς θεσμούς κάτω από τους οποίους έχουν μπει σε κίνηση.

Η μόνη δυνατή λύση: μια κοινωνική επανάσταση⁹, που θα απελευθερώσει τις κοινωνικές παραγωγικές δυνάμεις από τα δεσμά μιας ξεπερασμένης κοινωνικής τάξης και τους πραγματικούς παραγωγούς, τη μεγάλη μάζα του λαού, από τη μισθωτή σκλαβιά. Και επειδή το Ελεύθερο Εμπόριο είναι η φυσική, η ομαλή ατμόσφαιρα γι' αυτή την ιστορική εξέλιξη, το οικονομικό περιβάλλον στο οποίο οι συνθήκες για την αναπόφευκτη κοινωνική επανάσταση¹⁰ θα δημιουργηθούν το ταχύτερο δυνατό - για αυτό το λόγο και μόνο για αυτόν, ο Μαρξ τάχθηκε υπέρ του Ελευθέρου Εμπορίου.

Πάντως, τα χρόνια που ακολούθησαν αμέσως τη νίκη του Ελευθέρου Εμπορίου στην Αγγλία έμοιαζαν να επαληθεύουν τις πιο παράλογες προσδοκίες ευημερίας που βασιζόνταν σ' αυτό το γεγονός. Το βρετανικό εμπόριο αυξήθηκε σε μυθώδη ποσά, το βιομηχανικό μονοπώλιο της Αγγλίας στην αγορά του κόσμου έμοιαζε πιο σταθερό από ποτέ. Νέα σιδηρουργία, νέα υφαντουργία δημιουργήθηκαν σε μαζική κλίμακα, νέοι βιομηχανικοί κλάδοι αναπτύχθηκαν παντού. Υπήρχε βέβαια μια βαριά κρίση το 1857, αλλά ξεπεράστηκε και η πορεία προς τα εμπρός στο εμπόριο και τη βιομηχανία έμπαινε πάλι γρήγορα σε πλήρη κίνηση, μέχρι που, το 1866, συνέβη ένας νέος πανικός, ο οποίος, αυτή τη φορά, φαίνεται να σημειώνει μια νέα εκκίνηση στην οικονομική ιστορία του κόσμου.

Η άνευ προηγουμένου επέκταση της βιομηχανίας και του εμπορίου της Βρετανίας μεταξύ του 1848 και του 1866 οφειλόταν, αναντίρρητα και σε μεγάλη έκταση, στην κατάργηση των προστατευτικών δασμών στα τρόφιμα και στις πρώτες ύλες. Αλλά όχι εντελώς. Ταυτόχρονα έγιναν και άλλες σημαντικές αλλαγές που τη βοήθησαν. Τα παραπάνω χρόνια περιλαμβάνουν την ανακάλυψη και την αξιοποίηση των χρυσωρυχείων της Καλιφόρνιας και της Αυστραλίας¹¹(11) οι οποίες αύξησαν τα μέσα κυκλοφορίας του κόσμου τόσο τεράστια, σηματοδότησαν την τελική νίκη του ατμού ενάντια σε όλες τα άλλα μέσα μεταφοράς,¹² στον ωκεανό τα ατμόπλοια ξεπερνούν τώρα τα ιστιοφόρα, στο έδαφος, σε όλες τις πολιτισμένες χώρες, ο σιδηρόδρομος έχει πάρει την πρώτη θέση, οι ασφαλτοστρωμένοι δρόμοι τη δεύτερη. Η μεταφορά τώρα γίνεται τέσσερις φορές γρηγορότερη και τέσσερις φορές φθηνότερη. Δεν είναι περίεργο ότι σε τέτοιες ευνοϊκές συνθήκες, οι βρετανικές βιομηχανίες που εργαζόνταν με ατμό θα επέκτειναν την κυριαρχία τους σε βάρος των ξένων εθνικών βιομηχανιών που βασιζόνταν στη χειρωνακτική εργασία. Αλλά θα κάθονταν οι άλλες χώρες ήσυχες και θα υποτάσσονταν σ' αυτή την αλλαγή, η οποία τις υποβάθμιζε στη θέση του απλού αγροτικού εξαρτήματος της Αγγλίας, του «εργαστηρίου του κόσμου»;

Οι ξένες χώρες δεν έκαναν τίποτα τέτιο. Η Γαλλία, για 200 σχεδόν χρόνια, κάλυπτε τα εργαστήρια της πίσω από ένα τέλειο Σινικό τείχος προστασίας και απαγόρευσης, και είχε φθάσει σε όλα τα είδη πολυτελείας και γούστου μια υπεροχή την οποία η Αγγλία ούτε καν προσπάθησε να αμφισβητήσει. Η Ελβετία, κάτω από τέλειο Ελεύθερο Εμπόριο, διέθετε σχετικά σημαντικά εργαστήρια, τα οποία ο αγγλικός ανταγωνισμός δεν μπορούσε να αγγίξει. Η Γερμανία, με ένα δασμολόγιο πολύ πιο φιλελεύθερο από εκείνο οποιασδήποτε μεγάλης ηπειρωτικής χώρας ανέπτυξε τις βιομηχανίες της με ρυθμό ταχύτερο ακόμη και από την Αγγλία. Και η Αμερική, λόγω του Εμφυλίου Πολέμου του 1861¹³, στράφηκε ξαφνικά προς τις πηγές της, έπρεπε να βρει μέσα ανταπόκρισης στη ζήτηση μεταποιητικών προϊόντων κάθε είδους και μπορούσε να το κάνει μόνο με τη δημιουργία δικών της βιομηχανιών στη χώρα. Η πολεμική ζήτηση σταμάτησε όταν σταμάτησε ο πόλεμος, αλλά οι νέες βιομηχανίες ήταν εκεί και έπρεπε να αντιμετωπίσουν το βρετανικό ανταγωνισμό. Και ο πόλεμος είχε ωριμάσει, στην Αμερική την αντίληψη ότι ένα έθνος των 35 εκατομμυρίων, που διπλασιάζει τον πληθυσμό του κάθε 40 χρόνια το πολύ, με τέτοιους τεράστιους πόρους και περιτριγυρισμένο από γείτονες αναγκασμένους για πολλά χρόνια να περιορίζονται στην αγροτική οικονομία, ότι ένα τέτιο έθνος είχε το «έκδηλο πεπρωμένο»¹⁴ να είναι ανεξάρτητο από ξένες βιομηχανίες για τα βασικά του καταναλωτικά του είδη και να είναι έτσι και σε ειρηνικούς και σε πολεμικούς καιρούς. Και τότε η Αμερική έγινε προστατευτική.

Εδώ και 15 ίσως χρόνια, ταξίδια σ' ένα βαγόνι με έναν έξυπνο έμπορο από τη Γλασκόβη, που ίσως ενδιαφερόταν για το εμπόριο σιδήρου. Μιλώντας για την Αμερική, με φίλει με τις παλιές ρητορείες του Ελευθέρου Εμπορίου:

«Δε θα ήταν αδιανόητο ένα έθνος από πανέξυπνους επιχειρηματίες όπως οι Αμερικανοί να πληρώνουν φόρο υποτελείας σε ιθαγενείς σιδηρουργούς και βιομηχάνους, ενώ θα μπορούσαν να αγοράσουν το ίδιο, αν όχι καλύτερο, εμπόρευμα πολύ πιο φτηνά σ' αυτή τη χώρα;».

Και μετά μου έδωσε παραδείγματα για το πόσο οι Αμερικανοί επιβαρύνουν τον εαυτό τους για να πλουτίσουν μερικούς άπληστους σιδηρουργούς.

«Πάντως», απάντησα, «υπάρχει και μια άλλη πλευρά στο θέμα. Ξέρετε ότι στους τομείς του άνθρακα, της υδραυλικής ενέργειας, του σιδήρου και άλλων μεταλλευμάτων, των φτηνών τροφίμων, του ντόπιου βαμβακιού και άλλων πρώτων υλών, η Αμερική διαθέτει πόρους και πλεονεκτήματα απλησίαστα από οποιαδήποτε Ευρωπαϊκή χώρα, και ότι αυτές οι πηγές δεν

μπορούν να αναπτυχθούν πλήρως εκτός εάν η Αμερική γίνει βιομηχανική χώρα. Θα παραδεχτείτε επίσης, ότι ένα μεγάλο έθνος σαν τους Αμερικανούς δεν μπορεί να ζήσει μόνο με την αγροτική οικονομία, που θα ήταν συνώνυμο με την καταδίκη στη μόνιμη βαρβαρότητα και κατωτερότητα, και κανένα μεγάλο έθνος δεν μπορεί να ζήσει, στην εποχή μας, χωρίς δικές του βιομηχανίες. Ωραία, λοιπόν, αν η Αμερική πρέπει να γίνει μια βιομηχανική χώρα και αν έχει κάθε πιθανότητα όχι μόνο να επιτύχει αλλά και ακόμη και να ξεπεράσει και τους αντιπάλους της, υπάρχουν δύο δρόμοι ανοιχτοί σ' αυτήν: ή να διεξαγάγει για -ας πούμε- 50 χρόνια έναν εξαιρετικά δαπανηρό ανταγωνιστικό πόλεμο σε συνθήκες Ελευθέρου Εμπορίου ενάντια στους Αγγλους βιομηχάνους, που έχουν αρχίσει εδώ και 100 περίπου χρόνια ή αλλιώς να αποκλείσει με προστατευτικούς δασμούς τους Αγγλους βιομηχάνους για -ας πούμε- 25 χρόνια, με τη σχεδόν απόλυτη βεβαιότητα ότι στο τέλος των 25 ετών θα είναι ικανή να σταθεί στην ανοιχτή αγορά του κόσμου. Ποιο από τα δύο θα είναι το φθηνότερο και το συντομότερο; Αυτό είναι το ερώτημα. Αν θέλετε να πάτε από τη Γλασκόβη στο Λονδίνο παίρνετε το κοινοβουλευτικό τραίνο¹⁵ με μία πέννα το μίλι και ταξιδεύετε με ταχύτητα 12 μιλίων την ώρα. Αλλά δεν το κάνετε αυτό, ο χρόνος σας είναι πολύ πολύτιμος, παίρνετε το εξπρές, πληρώνετε δύο πέννες το μίλι με 40 μίλια την ώρα. Πολύ καλά, οι Αμερικανοί προτιμούν να πληρώσουν ναύλα εξπρές και να πάνε με ταχύτητα εξπρές».

Ο Σκοτσέζος οπαδός του Ελευθέρου Εμπορίου δεν είχε ούτε μια λέξη να απαντήσει.

Η προστασία σαν μέσο τεχνητής κατασκευής κατασκευαστών μπορεί, συνεπώς, να φανεί χρήσιμη όχι μόνο σε μια ατελώς αναπτυγμένη καπιταλιστική τάξη που ακόμη παλεύει με το φεουδαρχισμό. Μπορεί να δώσει ζωή και σε μια καπιταλιστική τάξη που ανέρχεται σε μια χώρα η οποία όπως η Αμερική δε γνώρισε ποτέ το φεουδαρχισμό, αλλά η οποία έφθασε σε κείνο το σημείο εξέλιξης όπου το πέρασμα από την αγροτική οικονομία στις βιομηχανίες έχει γίνει αναγκαίο. Η Αμερική, όταν βρέθηκε σε αυτή την κατάσταση, αποφάσισε υπέρ του προστατευτισμού. Από τότε που εφαρμόστηκε αυτή η απόφαση, τα 5 και 20 χρόνια για τα οποία μίλησα στον συνταξιδιώτη μου έχουν περίπου περάσει και, αν δεν είχα άδικο, η προστασία θα 'πρεπε να 'χε κάνει τη δουλιά της στην Αμερική και θα 'πρεπε να γίνεται ενόχληση.

Αυτή ήταν η άποψη μου για καιρό. Εδώ και δύο χρόνια περίπου, έλεγα σε έναν Αμερικανό οπαδό του προστατευτισμού:

«Είμαι πεπεισμένος ότι αν η Αμερική στραφεί προς το Ελεύθερο Εμπόριο θα έχει σε 10 χρόνια νικήσει την Αγγλία στην παγκόσμια αγορά».

Η προστασία είναι, στην καλύτερη περίπτωση, μια ατέλειωτη βίδα και ποτέ δεν ξέρεις πότε έχεις τελειώσει με αυτήν. Προστατεύοντας μια βιομηχανία άμεσα ή έμμεσα βλάφτεις όλες τις άλλες και πρέπει συνεπώς να τις προστατέψεις κι αυτές. Κάνοντάς το αυτό, πάλι βλάφτεις τη βιομηχανία που αρχικά προστάτευες και πρέπει να το αντισταθμίσεις, αλλά αυτό το αντιστάθμισμα αντιδρά, όπως πρώτα, σε όλους τους άλλους κλάδους και τους δίνει το δικαίωμα να ζητήσουν διορθωτική κίνηση και ούτω καθ' εξής επ' άπειρον. Η Αμερική, από αυτή την άποψη, μας δίνει ένα κτυπητό παράδειγμα του καλύτερου τρόπου εξόντωσης ενός σημαντικού βιομηχανικού κλάδου μέσω του προστατευτισμού. Το 1856, οι συνολικές εισαγωγές και εξαγωγές από τις Ενωμένες Πολιτείες ανέρχονταν στο ποσό των 641.604.850 \$. Από αυτό το ποσό, το 75,2% μεταφέρονταν από αμερικανικά και μόνο το 24,8% από ξένα πλοία. Τα βρετανικά ατμοκίνητα υπερωκεάνια ήδη τότε εκτόπιζαν τα αμερικανικά ιστιοφόρα. Ωστόσο, το 1860, από ένα συνολικό θαλάσσιο εμπόριο ύψους 762.288.550 \$, τα αμερικανικά πλοία μετέφεραν ακόμη το 66,5%.

Ο εμφύλιος πόλεμος ήρθε και (μαζί) η προστασία των αμερικανικών ναυπηγείων. Και το τελευταίο σχέδιο ήταν τόσο επιτυχημένο ώστε έδωσε σχεδόν εντελώς την αμερικανική σημαία από τις ανοιχτές θάλασσες. Το 1887, το συνολικό θαλάσσιο εμπόριο των Ενωμένων Πολιτειών ανερχόταν στο ποσό του 1.408.502.979 \$, αλλά από αυτό το σύνολο μόνο το 13,8% μεταφερόταν με αμερικανικά και το 86,2% με ξένα πλοία.

Τα αγαθά που μεταφέρονταν με αμερικανικά πλοία ανέρχονταν, το 1856, στο ποσό των 482.268.274 \$¹⁶, το 1860 στο ποσό των 507.247.757 \$. Το 1887, είχε μειωθεί σε 194.356.746 \$. Εδώ και 40 χρόνια, η αμερικανική σημαία ήταν ο πιο επικίνδυνος αντίπαλος της βρετανικής και προμήνυε να την ξεπεράσει στον ωκεανό, τώρα δεν είναι πουθενά. Η προστασία της ναυπηγικής σκότωσε και τη ναυτιλία και τη ναυπηγική.

Ενα άλλο σημείο. Οι βελτιώσεις των μεθόδων της παραγωγής ακολουθούν τόσο γρήγορα η μια την άλλη και αλλάζουν το χαρακτήρα ολοκλήρων κλάδων της βιομηχανίας τόσο απότομα και τόσο ολοκληρωτικά ώστε εκείνο που μπορεί να ήταν χτες ένας ισορροπημένος προστατευτικός δασμός σήμερα δεν είναι πια. Ας πάρουμε ένα άλλο παράδειγμα από την Εκθεση του Υπουργού Οικονομικών του 1887:

«Η βελτίωση στα τελευταία χρόνια στα μηχανήματα που χρησιμοποιούνται για το χτένισμα του μαλλιού έχει τόσο πολύ αλλάξει το χαρακτήρα αυτού που είναι εμπορικά γνωστό σαν worsted clothes (ρούχα από μαλλί στριμμένο) ώστε τα τελευταία έχουν σε μεγάλο βαθμό ξεπεράσει τα woolen clothes (τα μάλλινα υφάσματα)¹⁷ σαν εξοπλισμός ένδυσης του ανθρώπου.

Αυτή η αλλαγή... έχει λειτουργήσει προς σοβαρή ζημιά της εθνικής βιομηχανίας αυτών των μάλλινων (worsted) αγαθών, διότι ο δασμός στο μαλλί το οποίο πρέπει να χρησιμοποιήσουν είναι ο ίδιος με αυτόν για το μαλλί που χρησιμοποιείται για την παραγωγή μάλλινων υφασμάτων (woolen clothes), ενώ το ποσοστό δασμού που επιβάλλεται στο τελευταίο όταν αξιολογείται να μην ξεπερνά τα 80 σεντς τη λίρα είναι το 35% κατ' αξία¹⁸, ενώ ο δασμός για τα υφάσματα αυτά (worsted) που αξιολογούνται να μην ξεπερνούν τα 80 σεντς φτάνει από 10 έως 24 σεντς τη λίρα και 35% κατ' αξία. Σε μερικές περιπτώσεις ο δασμός στο μαλλί που χρησιμοποιείται για την παραγωγή αυτών των υφασμάτων (worsted cloths) **ξεπερνά το δασμό που επιβάλλεται στο έτοιμο είδος».**

Ετσι αυτό που ήταν χτες προστασία για την εθνική βιομηχανία προκύπτει σήμερα να είναι αμοιβή για τον ξένο εισαγωγέα και σωστά λέει ο Υπουργός Οικονομικών.¹⁹

«Υπάρχουν πολλοί λόγοι να πιστεύουμε ότι ο κατασκευαστής αυτών των υφασμάτων (worsted cloths) θα πρέπει σύντομα να πάψει να υπάρχει σ' αυτή τη χώρα εκτός εάν τροποποιηθεί ο σχετικός νόμος περί δασμών». (σελ. XIX)

Αλλά για να τροποποιηθεί θα πρέπει να γίνει αγώνας ενάντια στους παραγωγούς μάλλινων υφασμάτων (woolen clothes) που επωφελούνται από αυτή την κατάσταση πραγμάτων, θα πρέπει να ανοίξει μια κανονική εκστρατεία για να έρθουν η πλειοψηφία και των δύο σωμάτων του Κογκρέσου, και τελικά η κοινή γνώμη της χώρας να ταχθούν υπέρ αυτής της άποψης. Και το ερώτημα είναι. Θα αποδώσουν όλα αυτά;

Ωστόσο το χειρότερο στην προστασία είναι ότι, όταν την αποκτήσετε, δύσκολα μπορείτε να απαλλαγείτε από αυτήν. Οσο δύσκολη κι αν είναι η διαδικασία καθορισμού ενός δίκαιου δασμού, η επιστροφή στο Ελεύθερο Εμπόριο είναι τεράστια δυσκολότερη. Οι περιστάσεις που επέτρεψαν στην Αγγλία να ολοκληρώσει την αλλαγή αυτή σε λίγα χρόνια δε θα επαναληφθούν.

Και ακόμα και εκεί ο αγώνας χρονολογείται από το 1823 (Χάσκισσον),²⁰ άρχισε να είναι επιτυχής το 1842 (δασμοί του Πήλ)²¹ και συνεχίστηκε για πολλά χρόνια μετά την κατάργηση των νόμων για τα σιτηρά. Ετσι η προστασία στον μεταξοβιομήχανο (τον μόνο που φοβόταν ακόμη τον ξένο ανταγωνισμό) παρατάθηκε για μια σειρά ετών και μετά παραχωρήθηκε με άλλη, οπωσδήποτε κακόφημη μορφή. Ενώ οι άλλες υφαντουργικές βιομηχανίες υπόκεινταν στον νόμο περί Εργοστασίων - που περιόριζε τις ώρες εργασίας των γυναικών, των νέων και των παιδιών²² - ο κλάδος του μεταξίου ευνοούνταν με σημαντικές εξαιρέσεις από το γενικό κανόνα που του έδιναν τη δυνατότητα να απασχολεί παιδιά μικρότερης ηλικίας και να επιβάλλει μακρύτερα ωράρια στους νέους και στα παιδιά από τους άλλους υφαντουργικούς κλάδους. Το μονοπώλιο που οι υποκριτές οπαδοί του Ελεύθερου Εμπορίου είχαν καταργήσει όσον αφορά τους ξένους ανταγωνιστές, το δημιούργησαν και πάλι σε βάρος της υγείας και της ζωής των παιδιών της Αγγλίας.

Αλλά καμία χώρα δε θα μπορέσει πια να περάσει από την Προστασία στο Ελεύθερο Εμπόριο σε μια εποχή όπου όλοι, ή σχεδόν όλοι, οι βιομηχανικοί της κλάδοι μπορούν να αφηγήσουν τον ξένο ανταγωνισμό στην ανοικτή αγορά. Η ανάγκη για την αλλαγή θα έρθει πολύ πριν να μπορέσει να υπάρξει ακόμα και ελπίδα για μια τέτια ευτυχισμένη κατάσταση. Αυτή η ανάγκη θα γίνει φανερή στους διαφορετικούς κλάδους σε διαφορετικές εποχές, και από τα συγκρουόμενα συμφέροντα των κλάδων αυτών θα προκύψουν οι πιο κατατοπιστικές συγκρούσεις, μηχανοραφίες των παρασκηνακά οργανωμένων συμφερόντων (lobby), και κοινοβουλευτικές συνομοσίες. Ο παραγωγός μηχανών, ο μηχανικός και ο ναυπηγός μπορούν να βρουν ότι η προστασία που παρέχεται στον σιδηρουργό αυξάνει την τιμή των αγαθών του τόσο ώστε με αυτό τον τρόπο και μόνο με αυτό τον τρόπο το εξαγωγικό του εμπόριο εμποδίζεται. Ο παραγωγός

βαμβακερών υφασμάτων θα μπορούσε να είχε βρει τον τρόπο να διώξει τα αγγλικά υφάσματα από τις κινέζικες και ινδικές αγορές, αν δεν υπήρχε η υψηλή τιμή που αναγκάζεται να πληρώσει για το νήμα, εξ αιτίας της προστασίας των νηματουργών κ.ο.κ..

Τη στιγμή που ένας κλάδος της εθνικής βιομηχανίας έχει κατακτήσει πλήρως την εσωτερική αγορά εκείνη τη στιγμή η εξαγωγή γίνεται αναγκαία γι' αυτόν. Στις συνθήκες του καπιταλισμού, μια βιομηχανία ή επεκτείνεται ή μαραίνεται. Ένας κλάδος δεν μπορεί να μείνει στάσιμος, σταμάτημα της εξάπλωσης σημαίνει έναρξη της καταστροφής. Η πρόοδος της μηχανικής και χημικής εφεύρεσης, μέσω της συνεχούς αντικατάστασης της ανθρώπινης εργασίας και της όλο και ταχύτερης αύξησης της συγκέντρωσης του κεφαλαίου, δημιουργεί σε κάθε στάσιμη βιομηχανία μια πληθώρα τόσο εργατών όσο και κεφαλαίου, μια πληθώρα που δε βρίσκει διέξοδο πουθενά, γιατί η ίδια διαδικασία γίνεται σ' όλες τις άλλες βιομηχανίες.

Έτσι, το πέρασμα από ένα κλάδο στραμμένο προς το εσωτερικό σε ένα κλάδο στραμμένο προς τις εξαγωγές γίνεται ζήτημα ζωής και θανάτου για όλες τις ενδιαφερόμενες βιομηχανίες. Αλλά βρίσκονται αντιμέτωπες με τα καθιερωμένα δικαιώματα και με τα συγκεκριμένα συμφέροντα άλλων που ακόμα βρίσκουν την προστασία ή ασφαλέστερη ή επικερδέστερη από το Ελεύθερο Εμπόριο. Τότε ακολουθεί ένας μακρόχρονος και πεισματικός αγώνας μεταξύ των οπαδών του Ελεύθερου Εμπορίου και των Προστατευτιστών, ένας αγώνας όπου, και στις δύο πλευρές, η ηγεσία γρήγορα περνάει από τα χέρια των ανθρώπων που ενδιαφέρονται άμεσα στα χέρια των επαγγελματιών πολιτικών, αυτών που τραβούν τα νήματα των παραδοσιακών πολιτικών κομμάτων, των οποίων το συμφέρον δεν ήταν ο διακανονισμός του θέματος αλλά η διατήρησή του σε ανοιχτή κατάσταση για πάντα και το αποτέλεσμα μιας τεράστιας απώλειας χρόνου, ενεργητικότητας και χρήματος είναι μια σειρά συμβιβασμών που ευνοούν τότε τη μια και τότε την άλλη πλευρά και που μετακινούνται αργά, αν και όχι μεγαλόπρεπα, προς την κατεύθυνση του Ελευθέρου Εμπορίου - εκτός κι αν η Προστασία κατορθώσει, στο μεταξύ, να κάνει τον εαυτό της εντελώς ανυπόφορο για το έθνος, πράγμα που είναι ακριβώς το πιο πιθανό να συμβεί τώρα στην Αμερική.

Υπάρχει, ωστόσο, ένα άλλο είδος προστασίας, το χειρότερο απ' όλα, και αυτό παρουσιάζεται στη Γερμανία. Και η Γερμανία άρχισε να αισθάνεται, γρήγορα μετά το 1815, την ανάγκη ταχύτερης ανάπτυξης των βιομηχανιών της. Ωστόσο, ο πρώτος όρος γι' αυτό ήταν η δημιουργία μιας εσωτερικής αγοράς μέσω της αφαίρεσης των αναριθμητών τελωνειακών γραμμών και των ποικιλιών της φορολογικής νομοθεσίας που είχαν δημιουργηθεί από τα μικρά Γερμανικά κράτη - με άλλα λόγια η δημιουργία μιας Γερμανικής Τελωνειακής Ένωσης, ή Zollverein.²³ Αυτό μπορούσε να γίνει μόνο στη βάση ενός φιλελευθέρου δασμού που είχε στόχο μάλλον τη δημιουργία κοινού εισοδήματος παρά προστασίας της εσωτερικής παραγωγής. Με καμία άλλη προϋπόθεση δε θα μπορούσαν τα μικρά κράτη να παρακινηθούν να προσχωρήσουν.

Έτσι το νέο γερμανικό δασμολόγιο, αν και ελαφρά προστατευτικό για μερικούς κλάδους, ήταν, την εποχή της εισαγωγής του, ένα πρότυπο νομοθεσίας Ελευθέρου Εμπορίου και παρέμεινε τέτιο αν και, μόνιμα από το 1830, η πλειοψηφία των Γερμανών κατασκευαστών δεν έπαψε να φωνάζει για προστασία. Ωστόσο, κάτω από αυτό το εξαιρετικά φιλελεύθερο δασμολόγιο και παρά το ότι οι γερμανικές εθνικές βιομηχανίες, βασισμένες στη χειρωνακτική εργασία, τσακίζονταν αμείλικτα από τον ανταγωνισμό των αγγλικών εργοστασίων που εργαζόνταν με ατμό, η μετάβαση από τη χειρωνακτική εργασία στις μηχανές βαθμιαία ολοκληρώθηκε και στη Γερμανία και σήμερα έχει σχεδόν ολοκληρωθεί.

Η μετατροπή της Γερμανίας από αγροτική σε βιομηχανική χώρα συντελέστηκε με τον ίδιο ρυθμό και, από το 1866, βοηθήθηκε από ευνοϊκά πολιτικά γεγονότα: τη δημιουργία μιας ισχυρής κεντρικής κυβέρνησης και ομοσπονδιακής νομοθεσίας που εξασφάλιζε ομοιογένεια στους νόμους που ρύθμιζαν το εμπόριο, καθώς και στο νόμισμα, στα μέτρα και σταθμά και, τελικά, η πλημμύρα των γαλλικών δισεκατομμυρίων. Έτσι, γύρω στο 1874, το γερμανικό εμπόριο στην παγκόσμια αγορά ήταν αμέσως μετά από κείνο της Μεγάλης Βρετανίας²⁴ και η Γερμανία χρησιμοποιούσε περισσότερη ατμοδύναμη σε εργοστάσια και μετακίνηση από οποιαδήποτε άλλη ηπειρωτική ευρωπαϊκή χώρα. Δόθηκε έτσι η απόδειξη ότι, ακόμη και σήμερα και παρά το τεράστιο πλεονέκτημα που έχει η αγγλική βιομηχανία, μια μεγάλη χώρα μπορεί να ανέβει ως τον επιτυχή ανταγωνισμό στην ανοιχτή αγορά με την Αγγλία.

Τότε, ξαφνικά, έγινε μια αλλαγή μετώπου: η Γερμανία έγινε προστατευτική σε μια στιγμή που το Ελεύθερο Εμπόριο φαινόταν να ήταν περισσότερο από κάθε άλλη φορά αναγκαίο γι' αυτήν. Η αλλαγή ήταν, αναμφίβολα, παράλογη, αλλά μπορεί να εξηγηθεί. Ενώ η Γερμανία ήταν μια χώρα εξαγωγής σιτηρών όλα τα αγροτικά συμφέροντα, όχι λιγότερο από όλο το θαλάσσιο εμπόριο, ήταν φλογεροί οπαδοί του Ελευθέρου Εμπορίου. Αλλά, το 1874, αντί να εξάγει, η Γερμανία ζήτησε μεγάλες προμήθειες σιτηρών από το εξωτερικό. Περίπου την ίδια περίοδο, η Αμερική άρχισε να πλημμυρίζει την Ευρώπη με τεράστιες αποστολές φτηνών σιτηρών. Οπου πήγαιναν, έριχναν το χρηματικό εισόδημα που έβγαινε από τη γη και συνεπώς την πρόσοδό της και από κείνη τη στιγμή τα αγροτικά συμφέροντα σε όλη την Ευρώπη άρχισαν να φωνάζουν για προστασία.

Ταυτόχρονα, οι βιομήχανοι στη Γερμανία υπέφεραν από τις επιπτώσεις του ασυγκράτητου υπέρ-εμπορίου²⁵ που δημιούργησε η εισροή των γαλλικών δισεκατομμυρίων, ενώ η Αγγλία, της οποίας το εμπόριο, από την εποχή της κρίσης του 1866, βρισκόταν σε κατάσταση χρόνιας ύφεσης, πλημμύρισε όλες τις προσιτές αγορές με αγαθά που ήταν αδύνατον να πουληθούν στην εγχώρια αγορά και προσφέρονταν στο εξωτερικό σε καταστροφικά χαμηλές τιμές. Έτσι συνέβη ώστε οι Γερμανοί βιομήχανοι, αν και εξαρτημένοι πριν από όλα από τις εξαγωγές, άρχισαν να βλέπουν στην προστασία ένα μέσο εξασφάλισης γι' αυτούς του αποκλειστικού εφοδιασμού της εσωτερικής αγοράς. Και η κυβέρνηση, εντελώς στα χέρια της έγγειας αριστοκρατίας και των επαρχιακών αξιωματούχων, με μεγάλη χαρά επωφελήθηκε απ' αυτή την περίπτωση για να ωφελήσει τους εισπράκτορες της έγγειας προσόδου προσφέροντάς προστατευτικούς δασμούς και στους γαιοκτήμονες και στους βιομηχάνους. Το 1878, μπήκε σε εφαρμογή ένας υψηλός προστατευτικός δασμός για τα αγροτικά προϊόντα και τα βιομηχανικά προϊόντα.²⁶

Η συνέπεια ήταν ότι, στο εξής, η εξαγωγή των γερμανικών μεταποιητικών προϊόντων γινόταν άμεσα σε βάρος των εσωτερικών καταναλωτών. Οπου ήταν δυνατόν, «κύκλου» ή «τραστ»²⁷ δημιουργήθηκαν για να ρυθμίσουν το εξαγωγικό εμπόριο και ακόμη και την ίδια την παραγωγή. Το γερμανικό εμπόριο σιδήρου βρίσκεται στα χέρια μερικών μεγάλων εταιρειών, κατά το πλείστον εταιρειών του χρηματιστηρίου, οι οποίες συνολικά μπορούν να παραγάγουν περίπου τετραπλάσιο σίδηρο από όσο μπορεί να απορροφήσει η μέση κατανάλωση της χώρας. Για να αποφύγουν τον περιττό ανταγωνισμό μεταξύ τους, οι εταιρείες αυτές σχημάτισαν ένα τραστ το οποίο μοιράζει μεταξύ τους όλα τα εξωτερικά συμβόλαια και καθορίζει σε κάθε περίπτωση την εταιρεία που θα γίνει ο δικαιούχος. Αυτό το «τραστ», εδώ και μερικά χρόνια, είχε κάνει συμφωνία ακόμα και με τους Αγγλους βασιλείς του σιδήρου, αλλά αυτό δεν υπάρχει πια. Κατά παρόμοιο τρόπο, τα ανθρακωρυχεία της Βεστφαλίας (που παράγουν περίπου 30 εκατομμύρια τόνους το χρόνο) δημιούργησαν ένα τραστ για να ρυθμίζει την παραγωγή, τους δικαιούχους των συμβολαίων και τις τιμές. Και, συνολικά, κάθε Γερμανός βιομήχανος θα σας πει ότι το μόνο που κάνουν οι προστατευτικοί δασμοί γι' αυτόν είναι να του επιτρέπουν να κινείται με κέρδος στην εσωτερική αγορά μπροστά στις καταστροφικές τιμές που είναι υποχρεωμένος να δίνει στο εξωτερικό.

Και αυτά δεν είναι όλα. Αυτό το παράλογο σύστημα προστασίας στους βιομηχάνους δεν είναι τίποτε άλλο παρά το κόκαλο που πετιέται στους καπιταλιστές της βιομηχανίας για να τους πείσει να υποστηρίξουν ένα ακόμη πιο σκανδαλώδες μονοπώλιο που παρέχεται στα έγγεια συμφέροντα. Οχι μόνο όλη η αγροτική παραγωγή υπόκειται σε βαρείς εισαγωγικούς δασμούς, οι οποίοι αυξάνονται από χρόνο σε χρόνο, αλλά μερικές αγροτικές βιομηχανίες, που λειτουργούν σε μεγάλα αγροκτήματα για λογαριασμό του ιδιοκτήτη, ουσιαστικά προικίζονται από το δημόσιο ταμείο. Η παραγωγή ζάχαρης από ζαχαρότευτλα όχι μόνο προστατεύεται αλλά παίρνει και τεράστια ποσά με τη μορφή εξαγωγικών βραβείων. Κάποιοι που ξέρεи είναι της γνώμης ότι αν η ζάχαρη που εξάγεται πεταγόταν ολόκληρη στη θάλασσα ο παραγωγός θα είχε πάλι ένα κέρδος από το κυβερνητικό βραβείο. Κατά παρόμοιο τρόπο, τα διυλιστήρια οινοπνεύματος από πατάτα παίρνουν σαν αποτέλεσμα της πρόσφατης νομοθεσίας ένα δώρο περίπου 9 εκατομμυρίων δολαρίων²⁸ το χρόνο από τις τσέπες του κοινού. Και, καθώς σχεδόν κάθε μεγάλος γαιοκτήμονας της Βόρειο-Ανατολικής Γερμανίας είναι ή παραγωγός ζάχαρης από ζαχαρότευτλα ή ιδιοκτήτης διυλιστηρίου οινοπνεύματος από πατάτες, ή και τα δύο, δεν είναι παράξενο που ο κόσμος έχει κυριολεκτικά πλημμυρίσει με την παραγωγή τους.

Η πολιτική αυτή, καταστροφική σε οποιοδήποτε συνθήκες, είναι διπλά τέτια σε μία χώρα

της οποίας οι βιομηχανίες κρατούν τη θέση τους στις ουδέτερες αγορές κυρίως μέσω του χαμηλού κόστους εργατικής δύναμης. Οι μισθοί στη Γερμανία, που κρατιούνται κοντά στα όρια της πείνας μέσω του υπεραριθμού πληθυσμού (ο οποίος αυξάνει γρήγορα, παρά τη μετανάστευση), πρέπει να αυξηθούν σαν συνέπεια της αύξησης των τιμών όλων των αναγκαίων (αγαθών) που προκαλεί η προστασία και ο Γερμανός βιομήχανος δε θα μπορεί πια τότε, όπως συχνά μπορεί τώρα, να ισοφαρίζει την καταστροφική τιμή των εμπορευμάτων του μέσω μιας αφαίρεσης από τις φυσιολογικές αμοιβές των εργατών του και θα διωχτεί από την αγορά.²⁹ Η προστασία, στη Γερμανία, σκοτώνει τη χήνα που γεννά τα χρυσά αυγά.

Η Γαλλία επίσης υποφέρει από τις συνέπειες της προστασίας. Το σύστημα σ' αυτή τη χώρα έχει γίνει, μέσω των δύο αιώνων αναμφισβήτητης κυριαρχίας του, σχεδόν στοιχείο της ζωής του έθνους. Παρ' όλα αυτά, γίνεται όλο και πιο πολύ εμπόδιο. Οι μόνιμες αλλαγές στις μεθόδους παραγωγής αποτελούν την ημερησία διάταξη³⁰ αλλά η προστασία κλείνει το δρόμο. Το πίσω μέρος των μεταξωτών βελούδων γίνεται σήμερα από βαμβακερό νήμα. Ο Γάλλος κατασκευαστής πρέπει ή να πληρώσει προστατευτική τιμή για αυτό ή να υποβληθεί σε μια τέτια ατέλειωτη διοικητική διαδικασία που πλήρως ισοφαρίζει τη διαφορά μεταξύ της τιμής αυτής και της κυβερνητικής έκπτωσης κατά την εξαγωγή και, έτσι, ο κλάδος των βελούδων μετακινείται από τη Λυών στο Κρέφελντ, όπου η τιμή προστασίας για το λεπτό βαμβακερό νήμα είναι σημαντικά χαμηλότερη.

Οι γαλλικές εξαγωγές, όπως είπα παραπάνω, αποτελούνται κυρίως από είδη πολυτελείας, όπου το γαλλικό γούστο δεν μπορεί, ως τώρα, να ξεπεραστεί, αλλά οι κύριοι καταναλωτές σε όλο τον κόσμο αυτών των ειδών είναι οι σύγχρονοι νεόπλουτοι καπιταλιστές μας, που δεν έχουν ούτε εκπαίδευση ούτε καλλιέργεια και εξυπηρετούνται εξίσου καλά από φτηνές και αδέξιες γερμανικές και αγγλικές απομιμήσεις και συχνά γίνονται θύματα παρουσίασής τους για πραγματικά γαλλικά προϊόντα σε υπέρ - υπερβολικές τιμές. Η αγορά για αυτά τα είδη που δεν μπορεί να γίνουν έξω από τη Γαλλία γίνεται όλο και στενότερη, οι Γάλλοι εξαγωγείς μόλις συγκρατούνται, και θα πρέπει γρήγορα να γονατίσουν. Με ποια νέα προϊόντα μπορεί η Γαλλία να αντικαταστήσει εκείνα των οποίων οι εξαγωγές εξαφανίζονται; Αν κάτι μπορεί να βοηθήσει εδώ, αυτό είναι ένα τολμηρό μέτρο Ελευθέρου Εμπορίου, που θα βγάλει το Γάλλο βιομήχανο από τη συνηθισμένη του ατμόσφαιρα θερμοκηπίου³¹ και θα τον βάλει πάλι στον ανοιχτό αέρα του ανταγωνισμού με ξένους αντιπάλους. Πράγματι, το γαλλικό γενικό εμπόριο θα είχε από καιρό αρχίσει να συρρικνώνεται αν δεν ήταν το μικρό και διστακτικό βήμα προς την κατεύθυνση του Ελευθέρου Εμπορίου που έγινε από την (αγγλο - γαλλική) συνθήκη του Κόμπντεν του 1860,³² αλλά αυτή ήδη έχει σχεδόν εξαντληθεί και απαιτείται μια ισχυρότερη δόση του ίδιου φαρμάκου.

Για τη Ρωσία δεν αξίζει τον κόπο να μιλήσουμε. Εκεί, το προστατευτικό δασμολόγιο - με τους δασμούς να πρέπει να πληρωθούν σε χρυσό, αντί για το υποτιμημένο χαρτονόμισμα της χώρας - χρησιμεύει πριν απ' όλα στην ανεύρεση αντικειμένων για τον εφοδιασμό της εξαθλιωμένης (άθλιας, πάμπτωχης) κυβέρνησης με το σκληρό συνάλλαγμα που απαιτείται για τις συναλλαγές με τους ξένους πιστωτές. Την ίδια μέρα κατά την οποία αυτό το δασμολόγιο θα εκπληρώσει την προστατευτική του αποστολή, αποκλείοντας ολοκληρωτικά τα ξένα εμπορεύματα, εκείνη την ημέρα η ρωσική κυβέρνηση θα χρεοκοπήσει. Και, ωστόσο, αυτή ίδια κυβέρνηση διασκεδάζει τους υπηκόους της³³ κουνώντας μπροστά στα μάτια τους την προοπτική της μετατροπής της Ρωσίας, μέσω αυτού του δασμολογίου, σε πλήρως αυτόρρη χώρα, που δε θα ζητά από τον ξένο ούτε τρόφιμα ούτε πρώτες ύλες ούτε μεταποιητικά προϊόντα ούτε έργα τέχνης. Οι άνθρωποι που πιστεύουν στο όραμα μιας Ρωσικής Αυτοκρατορίας, κλειστής και απομονωμένης από τον υπόλοιπο κόσμο, βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο με τον πατριώτη Πρώσο επιλοχία που πήγε σε ένα κατάστημα και ζήτησε μία υδρόγειο, όχι γήινη ή επουράνια, αλλά μια υδρόγειο της Πρωσίας.

Ας επιστρέψουμε στην Αμερική. Αφθονούν τα συμπτώματα ότι η Προστασία έκανε ό,τι μπορούσε να κάνει για τις ΕΠΑ,³⁴ και ότι, όσο νωρίτερα ειδοποιηθεί να αποχωρήσει, τόσο το καλύτερο για όλα τα μέρη. Ένα από αυτά τα συμπτώματα είναι η δημιουργία «κύκλων» ή «τραστ»³⁵ μέσα στις προστατευμένες βιομηχανίες για τη συστηματικότερη εκμετάλλευση του μονοπωλίου που τους έχει παραχωρηθεί. Τώρα, οι «κύκλοι» και τα «τραστ»³⁶ είναι πραγματικά αμερικανικοί θεσμοί, και, όπου εκμεταλλεύονται φυσικά πλεονεκτήματα, γενικά αν και γκρινιάρικα πετυχαίνουν την υποταγή.

Η μετατροπή της παροχής πετρελαίου στην Πενσυλβανία σε μονοπώλιο από τη Στάνταρ Οйл Κόμπανι³⁷ είναι μια διαδικασία εντελώς σύμφωνη με τους κανόνες της καπιταλιστικής παραγωγής. Αλλά εάν οι παραγωγοί ζάχαρης προσπαθήσουν να μετατρέψουν το προνόμιο που τους παραχωρήθηκε, από το έθνος, ενάντια στον ξένο ανταγωνισμό, σε μονοπώλιο ενάντια στον εσωτερικό καταναλωτή, δηλαδή ενάντια στο ίδιο έθνος που παραχώρησε την Προστασία, αυτό είναι ένα διαφορετικό πράγμα. Ωστόσο, οι μεγάλοι παραγωγοί ζάχαρης σχημάτισαν ένα «τραστ» το οποίο δεν έχει κανένα άλλο στόχο.³⁸ Και το τραστ της ζάχαρης δεν είναι το μόνο αυτού του είδους.

Τώρα, η δημιουργία τέτοιων τραστ σε προστατευμένες βιομηχανίες είναι το πιο ασφαλές σημάδι ότι η προστασία έχει κάνει τη δουλειά της και αλλάζει το χαρακτήρα της, ότι δεν προστατεύει πια το βιομήχανο ενάντια στον ξένο εισαγωγέα αλλά ενάντια στον εσωτερικό καταναλωτή, ότι έχει δημιουργήσει, τουλάχιστον στον ειδικά ενδιαφερόμενο κλάδο, αρκετούς, αν όχι υπέρ-αρκετούς, βιομηχάνους, ότι το χρήμα που βάζει στις τσέπες αυτών των βιομηχάνων³⁹ είναι πεταμένο χρήμα, ακριβώς όπως στη Γερμανία.

Στην Αμερική, όπως και αλλού, η Προστασία προωθείται μέσω του επιχειρήματος ότι το Ελεύθερο Εμπόριο θα ευνοήσει μόνο την Αγγλία. Η καλύτερη απόδειξη για το αντίθετο είναι ότι στην Αγγλία όχι μόνο οι αγροκαλλιεργητές και οι γαιοκτήμονες αλλά ακόμη και οι βιομήχανοι στρέφονται προς τον προστατευτισμό. Στην πατρίδα της «σχολής του Μάντσεστερ»⁴⁰ του Ελευθέρου Εμπορίου, το Εμπορικό Επιμελητήριο του Μάντσεστερ συζήτησε, την 1^η Νοέμβρη του 1886, ένα ψήφισμα «ότι, έχοντας μάταια αναμείνει επί 40 χρόνια τα άλλα έθνη να ακολουθήσουν το παράδειγμα του Ελευθέρου Εμπορίου της Αγγλίας, το επιμελητήριο πιστεύει ότι ήρθε ο καιρός της αναθεώρησης αυτής της θέσης».

Η απόφαση, βέβαια, απορρίφθηκε αλλά με 22 ψήφους έναντι 21! Και αυτό έγινε στο κέντρο της βαμβακουργίας - δηλαδή, του μόνου κλάδου της αγγλικής βιομηχανίας του οποίου η υπεροχή στην ανοιχτή αγορά φαίνεται ακόμη αναμφισβήτητη! Αλλά, πάντως, ακόμη και σ' αυτόν τον ειδικό κλάδο η εφευρετική ιδιοφυΐα πέρασε από την Αγγλία στην Αμερική. Οι τελευταίες βελτιώσεις στα νηματοουργικά και υφαντουργικά μηχανήματα του βάμβακος ήρθαν, σχεδόν όλες, από την Αμερική και το Μάντσεστερ αναγκάστηκε να τις υιοθετήσει. Στις βιομηχανικές εφευρέσεις όλων των ειδών, η Αμερική έχει ξεκάθαρα πάρει την πρώτη θέση, ενώ η Γερμανία ανταγωνίζεται την Αγγλία πολύ στενά για τη δεύτερη θέση.

Στην Αγγλία κερδίζει έδαφος η συνείδηση ότι το βιομηχανικό μονοπώλιο της χώρας αυτής έχει ανεπανόρθωτα χαθεί, ότι πάντα χάνει σχετικά έδαφος, ενώ οι αντίπαλοί της προχωρούν, και ότι κατευθύνεται προς μια κατάσταση όπου θα πρέπει να ικανοποιείται με τη θέση ενός βιομηχανικού έθνους μεταξύ πολλών, αντί, όπως κάποτε ονειρευόταν, του «εργαστηρίου του κόσμου». Για την απόκρουση αυτού του επικειμένου πεπρωμένου, γίνονται επικλήσεις, μόλις καλυμμένες κάτω από το πέπλο του «εντίμου εμπορίου» και των δασμών αντιποίνων, της προστασίας από τους γιους των ίδιων εκείνων ανθρώπων οι οποίοι, πριν από 40 χρόνια, δεν έβλεπαν σωτηρία παρά μόνο στο Ελεύθερο Εμπόριο. Και όταν οι Αγγλοι αρχίζουν να βρίσκουν ότι το Ελεύθερο Εμπόριο τους καταστρέφει και ζητούν από την κυβέρνηση να τους προστατέψει απέναντι στους ξένους ανταγωνιστές τους, τότε, ασφαλώς, ήρθε η ώρα για αυτούς τους ανταγωνιστές να αντιδράσουν πετώντας ένα προστατευτικό σύστημα στο εξής άχρηστο, να πολεμήσουν το βιομηχανικό μονοπώλιο της Αγγλίας που εξαφανίζεται με το ίδιο του το όπλο: το Ελεύθερο Εμπόριο.

Αλλά, όπως είπα παραπάνω, μπορείτε εύκολα να επιβάλλετε την Προστασία αλλά δεν μπορείτε να απαλλαγείτε από αυτή τόσο εύκολα. Το νομοθετικό σώμα, εγκρίνοντας το προστατευτικό σχέδιο, έχει δημιουργήσει μεγάλα συμφέροντα για τα οποία είναι υπεύθυνο. Και δεν είναι κάθε ένα από αυτά τα συμφέροντα - όλοι οι κλάδοι της βιομηχανίας - εξίσου έτοιμο, στην δεδομένη στιγμή, να αντιμετωπίσει τον ανταγωνισμό. Μερικοί καθυστερούν ενώ άλλοι δε χρειάζονται πλέον προστατευτική φροντίδα. Η διαφορά της θέσης θα δημιουργήσει τις γνωστές συνομοσίες των οργανωμένων συμφερόντων (lobby) και είναι αυτό καθ' εαυτό μια ασφαλής εγγύηση ότι οι προστατευμένες βιομηχανίες, εάν αποφασιστεί το Ελεύθερο Εμπόριο, δε θα εγκαταλειφθούν στην τύχη τους, όπως δεν εγκαταλείφθηκε η βιομηχανία μετάξης στην Αγγλία μετά το 1846. Αυτό είναι αναπόφευκτο στις σημερινές συνθήκες και θα πρέπει να τηρηθεί από το κόμμα του Ελευθέρου Εμπορίου στο βαθμό που η αλλαγή θα αποφασιστεί κατ' αρχήν.

Το ερώτημα του Ελευθέρου Εμπορίου ή της Προστασίας κινείται μέσα στα πλαίσια του σημερινού συστήματος της καπιταλιστικής παραγωγής και συνεπώς δεν έχει άμεσο ενδιαφέρον για μας τους σοσιαλιστές που θέλουμε να απαλλαγούμε από το σύστημα.

Εμμεσα, ωστόσο, μας ενδιαφέρει στο βαθμό που πρέπει να επιθυμούμε το σημερινό σύστημα παραγωγής να αναπτυχθεί και να εξαπλωθεί όσο το δυνατό πιο ελεύθερα και ταχύτερα, διότι μαζί του θα αναπτυχθούν και αυτά τα οικονομικά φαινόμενα που είναι οι αναγκαίες του συνέπειες και τα οποία πρέπει να καταστρέψουν το σύστημα στο σύνολό του:⁴¹ αθλιότητα για τη μεγάλη μάζα του λαού, σαν αποτέλεσμα της υπερπαραγωγής. Αυτή η υπερπαραγωγή γεννά ή περιοδικούς κορεσμούς και σπασμούς, που συνοδεύονται από πανικό, ή σε άλλες περιπτώσεις μια χρόνια στασιμότητα του εμπορίου, διαίρεση της κοινωνίας σε μια μικρή τάξη μεγάλων καπιταλιστών και μια μεγάλη ουσιαστικά κληρονομικών μισθωτών δούλων, τους προλετάριους, οι οποίοι, ενώ ο αριθμός τους συνεχώς αυξάνεται, ταυτόχρονα συνεχώς αντικαθίστανται από μηχανές που εξοικονομούν νέα εργατική δύναμη. Με λίγα λόγια, μια κοινωνία που οδηγείται στο αδιέξοδο, από το οποίο δεν υπάρχει διαφυγή παρά μέσω μιας πλήρους αναμόρφωσης της οικονομικής δομής που αποτελεί τη βάση της.

Από αυτή την άποψη, εδώ και 40 χρόνια, ο Μαρξ τάχθηκε, κατ' αρχήν, υπέρ του Ελευθέρου Εμπορίου σαν το πιο προοδευτικό σχέδιο και, συνεπώς, σαν το σχέδιο που θα έφερνε πιο γρήγορα την καπιταλιστική κοινωνία σ' αυτό το αδιέξοδο. Αλλά εάν ο Μαρξ τάχθηκε υπέρ του Ελευθέρου Εμπορίου με αυτή τη δικαιολογία, δεν είναι αυτό λόγος για οποιονδήποτε υποστηρικτή του σημερινού κοινωνικού καθεστώτος για να ταχθεί ενάντια στο Ελεύθερο Εμπόριο; Εάν το Ελεύθερο Εμπόριο θεωρείται επαναστατικό, δε θα πρέπει όλοι οι καλοί πολίτες να ψηφίσουν υπέρ της Προστασίας σαν συντηρητικής κατεύθυνσης;

Εάν μια χώρα δεχθεί σήμερα το Ελεύθερο Εμπόριο, δε θα το κάνει ασφαλώς για να ικανοποιήσει τους Σοσιαλιστές. Θα το κάνει γιατί το Ελεύθερο Εμπόριο έχει γίνει ανάγκη για τους βιομηχάνους καπιταλιστές. Ωστόσο αν απέρριπτε το Ελεύθερο Εμπόριο και παρέμενε στην Προστασία, για να εξαπατήσει τους Σοσιαλιστές αποφεύγοντας την κοινωνική καταστροφή που αναμένεται, αυτό δε θα βλάψει τις προοπτικές του Σοσιαλισμού στο ελάχιστο.⁴² Η Προστασία είναι ένα πρόγραμμα για την τεχνητή παραγωγή κατασκευαστών και, συνεπώς, και ένα πρόγραμμα για την τεχνητή παραγωγή μισθωτών εργαζομένων. Δεν μπορείτε να δημιουργήσετε το ένα χωρίς να δημιουργήσετε και το άλλο.

Ο μισθωτός παντού ακολουθεί κατά πόδας το βιομήχανο, είναι σαν τη «θλιβερή φροντίδα» του Οράτιου που κάθεται πίσω από τον ιππέα και που δεν μπορεί να την αποτινάξει όπου και να πάει.⁴³ Δεν μπορείτε να αποφύγετε το πεπρωμένο, με άλλα λόγια, δεν μπορείτε να αποφύγετε τις αναγκαίες συνέπειες των πράξεων σας. Ενα σύστημα παραγωγής βασισμένο στην εκμετάλλευση της μισθωτής εργασίας, στο οποίο ο πλούτος αυξάνει ανάλογα με τον αριθμό των χρησιμοποιούμενων και εκμεταλλευομένων εργαζομένων, ένα τέτοιο σύστημα είναι αναγκασμένο να αυξάνει την τάξη των μισθωτών εργαζομένων,⁴⁴ δηλαδή την τάξη που προορίζεται μια μέρα να καταστρέψει το ίδιο το σύστημα. Στο μεταξύ, δεν μπορεί να γίνει τίποτε: πρέπει να συνεχίσετε να αναπτύσσετε το καπιταλιστικό σύστημα, πρέπει να επιταχύνετε την παραγωγή, τη συσσώρευση και τη συγκεντροποίηση του καπιταλιστικού πλούτου, και, μαζί μ' αυτό, την παραγωγή μιας επαναστατικής τάξης εργαζομένων.⁴⁵ Είτε δοκιμάσετε την Προστασία είτε το Ελεύθερο Εμπόριο, στο τέλος δεν υπάρχει διαφορά και ελάχιστη διαφορά στο μήκος της ανάπαυλας που σας έχει δοθεί μέχρι τη μέρα που θα έρθει το τέλος. Γιατί πολύ πριν απ' αυτή τη μέρα η Προστασία θα έχει γίνει μια ανυπόφορη (αφόρητη) τροχοπέδη για κάθε χώρα που φιλοδοξεί, με μια πιθανότητα επιτυχίας, να κρατήσει τη θέση της στην παγκόσμια αγορά.

Απρίλης - Μάης 1888

1 Για το Συνέδριο των Βρυξελλών πάνω στο Ελεύθερο Εμπόριο ο Εγγκελς έχει γράψει επίσης τα άρθρα «Το Οικονομικό Συνέδριο» και «Το Συνέδριο του Ελεύθερου Εμπορίου στις Βρυξέλλες». Απαντα 6^{ος} τόμος, αγγλική έκδοση του Progress, Μόσχα, 1990, σελ. 274-78 και 282-90 αντίστοιχα.

2 Οι εισαγωγικοί δασμοί στα σιτηρά επιβλήθηκαν στην Αγγλία με τους λεγόμενους νόμους για τα σιτηρά που εκδόθηκαν το 1815, 1822 και 1828. Σκοπός τους ήταν να περιορίσουν ή να απαγορεύσουν την εισαγωγή σιτηρών για να κρατούνται υψηλές οι τιμές τους προς όφελος των μεγάλων άγγλων γαιοκτημόνων. Απαγόρευαν την εισαγωγή σιταριού, όταν η εσωτερική τους τιμή έπεφτε κάτω από 80 σελίνια το κουάρτερ. Οι νόμοι αυτοί χειροτέρευαν την κατάσταση των πιο φτωχών στρωμάτων του πληθυσμού αλλά ήταν ασύμφοροι και για τη βιομηχανική αστική τάξη, γιατί ακριβαιναν την εργατική δύναμη, μείωναν την απορροφητικότητα της εσωτερικής αγοράς και παρεμπόδιζαν την ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου. Οι νόμοι αυτοί συνδύαζαν τους υψηλούς εισαγωγικούς δασμούς για το στάρι με τις υψηλές τιμές στη ντόπια αγορά και εμποδίζαν την αύξηση του καπιταλιστικού κέρδους. Το 1883, δυο βιομήχανοι του Μάντσεστερ, ο Κόμπντεν και ο Μπράιτ (Cobden and Bright) ίδρυσαν την Ένωση Ενάντια στο Νόμο των Σιτηρών (Anti-Corn Law League), η οποία ζητούσε χαμηλούς δασμούς στα σιτηρά και απεριόριστη ελευθερία του εμπορίου με σκοπό την εξασθένηση της οικονομικής και πολιτικής δύναμης των μεγαλογαιοκτημόνων (της αριστοκρατίας της γαιοκτησίας) και την ελάττωση των μισθών των εργατών γης. Οι νόμοι καταργήθηκαν ύστερα από μακρόχρονη πάλη ανάμεσα στους μεγαλογαιοκτήμονες και την αστική τάξη το 1846 όταν πρωθυπουργός ήταν ο σερ Ρόμπερτ Πηλ. Η κατάργηση τους συνέβαλε στη γρήγορη ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Αγγλία. (Δες και σημειώσεις 20, 21, 32 και 40).

3 Ο **Δημοκρατικός Σύνδεσμος** ιδρύθηκε στις 27 Σεπτεμβρίου του 1847 στις Βρυξέλλες και αποτελούνταν από επαναστάτες προλετάριους, κύρια γερμανούς πρόσφυγες και προοδευτικούς αστούς και μικροαστούς δημοκράτες. Ο Μαρξ και ο Εγγκελς πήραν ενεργό μέρος στην ίδρυσή της. Στις 15 Νοέμβριο του 1847, ο Μαρξ εκλέχθηκε Αντιπρόεδρος (Πρόεδρος ήταν ο Λουσιέν Τζοττράν -Lusien Jottrand-, ένας βέλγος δημοκράτης) και κάτω από την επίδρασή του έγινε ένα κέντρο του διεθνούς δημοκρατικού κινήματος. Κατά τη διάρκεια της επανάστασης του Φλεβάρη του 1848 στη Γαλλία, η προλεταριακή πτέρυγα του Δημοκρατικού Συνδέσμου απαίτησε να εξοπλιστούν οι Βέλγοι εργάτες και να εντείνουν την πάλη τους για **λαοκρατική δημοκρατία** (democratic republic). Όταν ο Μαρξ διώχθηκε από τις Βρυξέλλες το Μάρτη του 1848 και τα πιο επαναστατικά στοιχεία καταστάληκαν από τις βελγικές αρχές, η δραστηριότητα του Συνδέσμου αδυνάτισε, πήρε καθαρά τοπικό χαρακτήρα και το 1849 ο Σύνδεσμος έπαψε να υπάρχει.

4 Κ. Μαρξ, **Το Κεφάλαιο**, τόμος 1^{ος}, κεφάλαιο 24^ο - **Η λεγόμενη πρωταρχική συσσώρευση** -, σελ. 781, έκδοση Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1978. Στην ελληνική μετάφραση (Π. Μαυρομάτη) αντί για **μεσαιωνικό έχει αρχαϊκό**, η λέξη πάντως που έχει ο Εγγκελς στα αγγλικά είναι **medieval=μεσαιωνικός**. (Απαντα Μαρξ - Εγγκελς, τόμος 26, σελ. 522, αγγλική έκδοση Progress, Μόσχα, 1990, - **Protection and Free Trade**, Preface to the pamphlet: Karl Marx, **Speech On The Question of Free Trade** -).

5 Στη γερμανική μετάφραση της Εισαγωγής αυτής (Ιούλης 1888) αντί γι' αυτό, ο Εγγκελς γράφει «μετέτρεψαν όλες αυτές τις χώρες».

6 Η αναφορά γίνεται στους πολέμους της Αγγλίας ενάντια στη Γαλλική Δημοκρατία και στην αυτοκρατορία του Ναπολέοντα από το 1793 ως το 1815 - οι Ναπολεόντιοι πόλεμοι ήταν από το 1796-1814. Χαρακτηρίζεται και ως αντιγαιοκτημονικός πόλεμος (**Το Κεφάλαιο**, τόμος 3, κεφάλαιο 37, - **Εισαγωγικές Παρατηρήσεις [στο έκτο τμήμα που αφορά τη Μετατροπή Πρόσθετου Κέρδους σε Γαιοπρόσοδο]** - σελ.779 - 780, έκδοση Νέα Βιβλία, Δρέσδη-ΓΛΔ/Σύγχρονη Εποχή) όπου γίνεται αναφορά στους νόμους λ.χ. του 1815 για το σιτάρι - έναν φόρο που μπήκε πάνω στο ψωμί για να εξασφαλίσει στους αργόσχολους γαιοκτήμονες τη συνέχιση των υπερβολικά αυξημένων από τον πόλεμο αυτό εσόδων τους - είχαν επίσης σαν αποτέλεσμα, εκτός από μερικά εύφορα χρόνια, να κρατούν τις τιμές των αγροτικών προϊόντων πάνω από το επίπεδο στο οποίο θα έπεφταν, αν η εισαγωγή σίτου γινόταν ελεύθερη...

7 **Η Φυσιοκρατική Σχολή, Φυσιοκράτες**, αποτελούν μια τάση της αστικής πολιτικής οικονομίας που εμφανίστηκε στη Γαλλία στα 1750. Θεωρούσαν τη Φύση σαν τη μοναδική πηγή του πλούτου και την αγροτική οικονομία σαν τη μόνη σφαίρα της οικονομίας που δημιουργούσε αξία. Αυτούς που ασχολούνταν στην αγροτική οικονομία τους αποκαλούσαν **παραγωγική τάξη** ενώ τη βιομηχανία τη θεωρούσαν «στείρα» σφαίρα και τους ανθρώπους που ασχολούνταν σ' αυτή τους ονομάτιζαν «στείρα τάξη» γιατί κατά τη γνώμη τους δε δημιουργούσαν νέο πλούτο. Αν και υποτετιμούσαν το ρόλο της βιομηχανίας και του εμπορίου, πρόσφεραν μια σημαντική υπηρεσία γιατί έστρεψαν την προσοχή της έρευνας για τις πηγές της υπεραξίας από τη σφαίρα της κυκλοφορίας στη σφαίρα της παραγωγής, στην οποία στηρίζεται η βάση για την ανάλυση της καπιταλιστικής παραγωγής. Υποστηρίζοντας τα μεγάλης κλίμακας καπιταλιστικά αγροκτήματα, έδειξαν την ετοιμοθάνατη φύση της φεουδαρχικής οικονομίας και συνεισέφεραν έτσι στην ιδεολογική προετοιμασία της αστικής επανάστασης στη Γαλλία. Επικεφαλής της Σχολής θεωρείται ο γάλλος Φρανσουά Κενέ, ο «οικονομικός πίνακας» του οποίου αποτελεί μια πρώτη απόπειρα να εκφραστεί η καπιταλιστική διαδικασία της αναπαραγωγής στο σύνολό της και τον οποίο ο Μαρξ εξήγησε επιστημονικά και έγραψε πολύ καλά λόγια: «στο πρώτο τρίτο του 18^{ου} αιώνα, στην παιδική εποχή της πολιτικής οικονομίας... ήταν αναμφισβήτητη η πιο μεγαλοφυής επινοήση, που κατάφερε ως τότε η πολιτική οικονομία» (Κ. Μαρξ, **Θεωρίες για την Υπεραξία, μέρος πρώτο, -4^{ος} τόμος του Κεφαλαίου-**, κεφάλαιο έκτο, **Η σημασία του Tableau Economique στην ιστορία της πολιτικής οικονομίας**, σελ. 379, έκδοση Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1981). Οι Φυσιοκράτες ήταν οπαδοί της απεριόριστης κυριαρχίας της ατομικής ιδιοκτησίας, του ελεύθερου ανταγωνισμού και της ελευθερίας του εξωτερικού εμπορίου (Laissez faire, laissez aller!).

8 **Ανταμ Σμιθ** (1723-1790). Ένας από τους σημαντικότερους αστούς οικονομολόγους στην Αγγλία, που δίνει στην κλασική αστική πολιτική οικονομία τη διαμορφωμένη της μορφή. Ο Μαρξ τον ονομάζει οικονομολόγο της μανιφακτουρικής περιόδου του καπιταλισμού και του ανερχόμενου τότε εργοστασιακού συστήματος, εκφράζει τα συμφέροντα της αναπτυσσόμενης βιομηχανικής αστικής τάξης εκείνης της περιόδου. Οι βασικές του απόψεις περιλαμβάνονται στο βιβλίο του «Έρευνα για τη Φύση και τα Αίτια του Πλούτου των Εθνών» (1776). Ο **Νταβίντ Ρικάρντο** (1772-1823), αποτελεί τον τελευταίο μεγάλο εκπρόσωπο της κλασικής αστικής πολιτικής οικονομίας και εκφράζει τα συμφέροντα της αστικής τάξης ιδιαίτερα της Αγγλίας, που προπορεύεται από τις άλλες ευρωπαϊκές. Βασικό του έργο είναι «Οι Αρχές της Πολιτικής Οικονομίας και Φορολογίας» (1817). Κριτικάρισε τη θεωρία της αξίας του Α. Σμιθ και έδειξε μια σειρά αντιφάσεις της. Τις αντιθέσεις της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής και των κοινωνικών τάξεων τις θεωρούσε φυσικές που δεν μπορούσαν όμως να ξεπεράσουν τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής. Συνεπής εκφραστής της τάξης του, θεωρούσε τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής αιώνιο...

9 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888) αντί για **κοινωνική επανάσταση έχει κοινωνικός μετασχηματισμός** (social transformation).

10 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888) *έχει αναπόφευκτη λύση* (this inevitable solution).

11 Η ανακάλυψη στην Καλιφόρνια το 1848 και στην Αυστραλία το 1851 των πλούσιων σε χρυσό κοιτασμάτων επηρέασαν πολύ την οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης και Αμερικής.

12 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888) αντί της τελευταίας φράσης έχει: **αντιπροσωπεύουν ένα γενικό μετασχηματισμό των μέσων μεταφοράς**.

13 Η αναφορά γίνεται στον **Αμερικανικό Εμφύλιο Πόλεμο του 1861-65**. Οι δουλοκτήτες του Νότου στράφηκαν ενάντια στην Ένωση και δημιούργησαν μια Ομοσπονδία των Πολιτειών του Νότου. Στην ουσία ο πόλεμος προήλθε από τη σύγκρουση δύο κοινωνικών συστημάτων: στη μια πλευρά βρισκόταν το καπιταλιστικό σύστημα της μισθωτής εργασίας που είχε εγκαθιδρυθεί στο Βορρά και από την άλλη ήταν το δουλοκτητικό καθεστώς του Νότου. Ο Εμφύλιος Πόλεμος, που είχε το χαρακτήρα μιας αστικο-δημοκρατικής επανάστασης, πέρασε από δύο στάδια ανάπτυξης: την περίοδο ενός συνταγματικού πολέμου για τη διατήρηση της Ένωσης και την περίοδο ενός επαναστατικού πολέμου για την κατάργηση της δουλείας. Τον αποφασιστικό ρόλο στην ήττα των Νοτίων έπαιξαν οι εργάτες και οι αγρότες.

14 «**Manifest Destiny**», ήταν μια έκφραση πλατιά διαδομένη στον 19^ο αιώνα από τους ιδεολόγους της επεκτατικής πολιτικής που ακολουθούνταν από τους κυρίαρχους κύκλους των Ενωμένων Πολιτειών για την επικύρωση αυτής της πολιτικής. Για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε από τον Τζον Ο Σάλλιβαν, εκδότη του περιοδικού, **Περιοδικό των ΕΠΑ και Δημοκρατική Επιθεώρηση**, στο τεύχος Ιούλη - Αυγούστου 1845, τόμος 18, σελ. 5.

15 Έτσι λέγονταν στην Αγγλία τα τράινα τρίτης κατηγορίας, που σύμφωνα με το νόμο του 1844, κάθε σιδηροδρομική εταιρεία είχε την υποχρέωση να δρομολογεί μια φορά τη μέρα με ταχύτητα 12 μίλια την ώρα και ναύλα που δεν ξεπερνούσαν τη μια πένα ανά μίλι.

16 Ετήσια Εκθεση του Υπουργού Οικονομικών κλπ. για το Έτος 1887, Ουάσιγκτον 1887, σελ. XXVIII, XXIX.

17 Στην Αγγλία, όπως σημειώνει ο Ενγκελς, κάνουν αυστηρή διάκριση ανάμεσα στην Woolen Manufacture που κλώθει και υφαίνει κοντόινο μαλλί (κοντής ίνας) και κύριο κέντρο είχε το Λιτζ και στην Worsted Manufacture που από μακρόινο μαλλί (μακριάς ίνας) κλώθει νήμα πενιέ και υφαίνει μ' αυτό και κύρια έδρα είχε το Μπράντφορντ στο Υόρκσαϊρ. Κ. Μαρξ, **Το Κεφάλαιο**, τόμος 3, κεφάλαιο 6, - **Επίδραση της αλλαγής των τιμών, ΙΙΙ. Γενική περιγραφή: η κρίση του βαμβακιού 1861-1865. Προϊστορία 1845-1860**, σημείωση 18, σ. 161. Εκδοση Νέα Βιβλία, Δρέσδη-ΓΛΔ/Σύγχρονη Εποχή.

18 Σε αναλογία με την υπολογισμένη χονδρικά αξία των εμπορευμάτων (αγαθών). [In proportion to estimated value of goods].

19 Ο Υπουργός ήταν ο Charles Fairchild (και στη γλώσσα μας το επίθετο μπορεί να αποδοθεί ως **ομορφόπαιδο** ή και ως **δίκαιο παιδί**).

20 Ο Χάσκισον [Huskisson, William] (1770-1830), άγγλος πολιτικός με το κόμμα των Τόρυ, το 1823 έγινε Πρόεδρος του Εμπορικού Συμβουλίου (έως το 1827) και μείωσε τους εισαγωγικούς δασμούς σε μια σειρά αγαθά και έκανε σημαντικές αλλαγές στην αποικιακή πολιτική. Με πρωτοβουλία του, πάρθηκαν μια σειρά μέτρα στις αρχές της δεκαετίας του 1820, που αναδιοργάνωσαν το απαρχαιωμένο σύστημα των δασμών. Το σύστημα των απαγορευμένων ειδών στα σιτηρά αντικαταστάθηκε από μια κυλιόμενη κλίμακα δασμού, από την οποία η άνοδος ή η πτώση των εισαγωγών αυτών των ειδών εξαρτιόταν από την πτώση ή την άνοδο των τιμών των σιτηρών μέσα στη χώρα.

21 Ο Ρόμπερτ Πηλ [Peel, Sir Robert] (1788-1850), μετριοπαθής Τόρυ (Υπουργός Εσωτερικών στα 1822-27, 1828-30, και Πρωθυπουργός στα 1834-35, 1841-46), το 1842 έκανε μια δασμολογική μεταρρύθμιση χαμηλώνοντας τους τελωνειακούς δασμούς στα σιτηρά και σε άλλα εισαγόμενα αγαθά αλλά ταυτόχρονα εισήγαγε ξανά το φόρο εισοδήματος σαν μια αποζημίωση για το ταμείο του κράτους. (Ο φόρος εισοδήματος μπήκε για πρώτη φορά το 1799, ως ένα **πολεμικό μέτρο**, ώστε να μπορέσει να ανταπεξέλθει η Αγγλία στον πόλεμο με τη Γαλλία και καταργήθηκε όταν τελείωσαν οι Ναπολεόντιοι πόλεμοι το 1816. - W.H.B. Court, A Concise Economic History of Britain from 1750 to recent times. Cambridge/University Press, 1967, p. 129).

22 Το 1847 έγινε ο νόμος για το 10ωρο που άρχισε να εφαρμόζεται από την 1^η Μάη του 1848. Τον Αύγουστο

του 1850 το Κοινοβούλιο ψήφισε έναν πρόσθετο εργοστασιακό νόμο ο οποίος παρέτεινε την εργάσιμη μέρα για τις γυναίκες και τους εφήβους σε 10 ½ ώρες για τις 5 πρώτες μέρες της βδομάδας και τη μείωνε σε 7 ½ ώρες το Σάββατο.

23 Η Τελωνειακή Ένωση των Γερμανικών κρατών, *Zollverein*, (αρχικά περιελάμβανε 18 κράτη) έγινε το 1834 κάτω από την ηγεσία της Πρωσίας. Η συμφωνία εξάλειψε τους τελωνειακούς φραγμούς που υπήρχαν ανάμεσα στα γερμανικά κράτη και εγκαθιστούσε κοινά τελωνειακά σύνορα. Η δημιουργία της ανταποκρινόταν στην ανάγκη ύπαρξης μιας ενιαίας γερμανικής αγοράς και συνέβαλε αποφασιστικά στην πολιτική ενοποίηση της Γερμανίας που πραγματοποιήθηκε το 1871. Έτσι η διαδικασία που ξεκίνησε το 1819 η Πρωσία κλείνοντας τελωνειακές συμφωνίες με μια σειρά μικρότερα γερμανικά κράτη - το μεγαλύτερο ήταν του Εσεν/Ντάρμστατ - πέρασε σε μια νέα φάση το 1834 και τελείωσε το 1871 με μια ισχυρή Γερμανία. Στην Ένωση αυτή (που έπαυε να υπάρχει το 1871) δε συμμετείχαν η Αυστρία και οι ελεύθερες ομοσπονδιακές πόλεις (Χανσεατικές) Λύμπεκ/Λυβέκη, Αμβούργο και Βρέμη.

24 Σύμφωνα με την καταγραφή των στοιχείων που έγινε το 1874 των Εξαγωγών και Εισαγωγών σε εκατομμύρια δολάρια, η συμμετοχή ήταν: Μεγάλη Βρετανία - 3300, Γερμανία - 2325, Γαλλία - 1665, Ενωμένες Πολιτείες - 1245 εκατομμύρια δολάρια. (Κολμπ, *Στατιστική*, 7^η έκδοση, Λειψία, 1875, σ. 790). Στο φυλλάδιο αυτό τα στοιχεία δίνονταν σε εκατομμύρια τάλιρα (thaler), και στη γερμανική μετάφραση δίνονταν σε εκατομμύρια μάρκων.

25 Στη γερμανική μετάφραση του κειμένου (Ιούλης 1888) έχει προστεθεί αμέσως μετά «και την υπερβολική κερδοσκοπία».

26 Η ανάγκη για μια τροποποίηση των τελωνειακών δασμών καθώς και της αύξησης των δασμών στα εισαγόμενα βιομηχανικά και αγροτικά προϊόντα, διακηρύχθηκε από μια ομάδα βουλευτών του Ράιχσταγκ τον Οκτώβριο του 1878. Το Δεκέμβριο, ο Μπίσμαρκ έδωσε το αρχικό του σχέδιο της τροποποίησης στην ειδική επιτροπή που είχε γίνει γι' αυτό το θέμα. Το τελικό κείμενο προς συζήτηση στο Ράιχσταγκ άρχισε το Μάη του 1879 και εγκρίθηκε τον Ιούλη του ίδιου χρόνου. Το νέο σύστημα τελωνειακών δασμών πρόβλεπε μια σημαντική αύξηση των εισαγωγικών δασμών στο σίδηρο, στα μηχανήματα, στα υφαντουργικά προϊόντα, στα σιτηρά, στα βοοειδή, στα λίπη, στις ίνες λιναριού, στη ξυλεία, κ.α.

27 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888) αντί των όρων «κύκλοι» και «τραστ» έχει τον όρο «καρτέλ».

28 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888) έχει «τριάντα έξι εκατομμύρια μάρκα».

29 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888) αντί του «θα διωχτεί από την αγορά» έχει «θα χάσουν την ανταγωνιστικότητά τους».

30 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888) η πρόταση αρχίζει ως εξής: «Η βιομηχανία μεγάλης κλίμακας απαιτεί μόνιμες αλλαγές στις μεθόδους παραγωγής».

31 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888) οι τρεις τελευταίες λέξεις έχουν απαλειφθεί (δηλαδή, με ξένους αντιπάλους).

32 Η αναφορά αφορά την εμπορική συμφωνία μεταξύ Βρετανίας και Γαλλίας που υπογράφηκε στις 23 Γενάρη του 1860. Επικεφαλής της βρετανικής πλευράς (και πρωταγωνιστής) ήταν ο θερμός υποστηρικτής του ελεύθερου εμπορίου Ρίτσαρντ Κόμπντεν (Richard Cobden). (Δες και σημείωση 2 και 40). Με τη συμφωνία, η Γαλλία εγκατέλειπε την απαγορευτική δασμολογική της πολιτική και εισήγαγε ένα σύστημα δασμών που δεν μπορούσε να ξεπεράσει το 30%, και αργότερα το 25% του κόστους των αγαθών. Η συμφωνία έδινε το δικαίωμα στη Γαλλία να εξάγει τον όγκο των προϊόντων της στην Αγγλία αφορολόγητα. Μια επίπτωση της συμφωνίας ήταν η ένταση του ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά εξαιτίας της εισροής των αγγλικών προϊόντων, τα οποία προκάλεσαν δυσάρεσκα μεταξύ των Γάλλων κατασκευαστών και βιομηχάνων.

33 Η γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888) έχει «αφοσιωμένους υπηκόους» (faithful subjects).

34 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888) το τέλος αυτής της πρότασης έχει ως εξής: «είναι ώρα να τελειώνει με αυτή» (it is time to finish with it).

35 Δες την σημείωση 27, όπου η γερμανική μετάφραση χρησιμοποιεί τον όρο «καρτέλ».

36 Δες τη σημείωση 27, όπου η γερμανική μετάφραση χρησιμοποιεί τον όρο «καρτέλ».

37 Η **Στάνταρ Οйл Κόμπανι** [Standard Oil Company] ιδρύθηκε από τον Τζον Ντ. Ροκφέλλερ στην Πολιτεία του Οχάιο το 1870 με αρχικό κεφάλαιο 1 εκατομμύριο δολάρια. Στη δεκαετία του 1870 η εταιρεία κυριάρχησε στη δύλιση και διακίνηση του πετρελαίου και έλεγχε σχεδόν το σύνολο της βιομηχανίας πετρελαίου των Ενωμένων Πολιτειών. Το 1882, η εταιρεία μετασηματίστηκε σ' ένα τραστ με το ίδιο όνομα, λειτουργώντας μ' ένα κεφάλαιο 75 εκατομμυρίων δολαρίων. Αργότερα, η Στάνταρ Οйл αναπτύχθηκε σε μια από τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις στον κόσμο.

38 Το τραστ **Αμερικανική Εταιρεία Ζάχαρης** [American Sugar Company] έγινε το 1887 και κατόπιν το 1891 μετονομάστηκε σε **Αμερικανική Εταιρεία Δύλισης Ζάχαρης** [American Sugar Refining Company]. Τα πρώτα χρόνια της ύπαρξης του, το τραστ κυριάρχησε σχεδόν σε όλες τις βιομηχανίες ζάχαρης των Ενωμένων Πολιτειών. Αργότερα, παρά τη διαμόρφωση μεγάλων ανταγωνιστικών εταιρειών, το τραστ μπόρεσε να διατηρήσει τη θέση του ως η μεγαλύτερη εταιρεία στον τομέα αυτό, πετυχαίνοντας τον έλεγχο πάνω σε αρκετούς ανταγωνιστές του και συνεργαζόμενο με άλλους στη βάση του συστήματος συμμετοχής στα κέρδη.

39 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888), έχει αμέσως μετά: «μέσω των προστατευτικών δασμών».

40 Η **Σχολή του Μάντσεστερ** αποτελούσε μια τάση στην αστική οικονομική σκέψη που αντανάκλούσε στα μέσα περίπου του 19^{ου} αιώνα, τα συμφέροντα της βιομηχανικής αστικής τάξης. Οι οπαδοί της, γνωστοί και ως υπερασπιστές του ελεύθερου εμπορίου (*Free Traders*) τάχθηκαν υπέρ της ελευθερίας του εμπορίου και της μη

επέμβασης της κυβέρνησης στην οικονομική ζωή. Το κέντρο των δραστηριοτήτων των οπαδών του Ελευθέρου Εμπορίου ήταν το Μάντσεστερ, όπου το κίνημα είχε επικεφαλής δυο βιομηχάνους υφαντουργίας το Ρίτσαρντ Κόμπντεν και τον Τζον Μπράιτ, οι οποίοι ίδρυσαν την Ένωση ενάντια στον Νόμο των Δημητριακών το 1838. Στις δεκαετίες του 1840 και 1850, οι οπαδοί του Ελευθέρου Εμπορίου ίδρυσαν μια χωριστή πολιτική ομάδα η οποία αργότερα αποτέλεσε την αριστερή πτέρυγα του Φιλελευθέρου Κόμματος (Liberal Party). (Δες και σημειώσεις 2 και 32)

41 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888), λείπουν οι τελευταίες λέξεις: «και τα οποία πρέπει να καταστρέψουν το σύστημα στο σύνολό του».

42 [...]

43 Οράτιος, **Carminum**, (Ωδές) III.1.

44 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888), η πρόταση καταλήγει ως εξής: «και μ' αυτό τον τρόπο να παροξύνει την ανταγωνιστική τάξη η οποία μια μέρα θα καταστρέψει όλο το σύστημα».

45 Στη γερμανική μετάφραση (Ιούλης 1888), η λέξη «επαναστατική» λείπει και η πρόταση καταλήγει ως εξής: «που βρίσκεται εκτός επίσημης κοινωνίας».

Καρλ Μαρξ

Αιματηρή νομοθεσία ενάντια στους απαλλοτριωμένους από τα τέλη του 15ου αιώνα.

Όσοι διώχθηκαν με τη διάλυση των φεουδαρχικών ακολουθιών και με την απότομη, βίαιη απαλλοτρίωση της γης τους, το προγραμμαμένο αυτό προλεταριάτο σε καμμία περίπτωση δεν μπορούσε ν' αποροφηθεί από τη γεννώμενη μανουφακτούρα τόσο γρήγορα, όσο γρήγορα δημιουργήθηκε. Από την άλλη μεριά, οι απότομα εκσφενδονισμένοι από τη συνηθισμένη τροχιά της ζωής τους άνθρωποι δεν μπορούσαν να προσαρμοστούν εξίσου απότομα στην πειθαρχία της νέας κατάστασής τους. Μετατράπηκαν μαζικά σε διακονιάρηδες, ληστές, αλήτες, εν μέρει από κλίση και στις περισσότερες περιπτώσεις από την ανάγκη των πραγμάτων. Γι' αυτό, στα τέλη του 15ου και στη διάρκεια όλου του 16ου αιώνα σ' όλες τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης εκδίδονται αιματηροί νόμοι ενάντια στην αλητεία. Οι πατέρες της σημερινής εργατικής τάξης ήταν οι πρώτοι που τιμωρήθηκαν, γιατί τους μετάτρεψαν με τη βία σε αλήτες και πάουπερ. Η νομοθεσία τους μεταχειριζόταν σαν «εθελοντές» εγκληματίες, ξεκινώντας από την προϋπόθεση πως εξαρτιόταν από την καλή τους θέληση να εξακολουθούν να ζουν στις παλιές συνθήκες που δεν υπήρχαν πια.

Η νομοθεσία αυτή άρχισε στην Αγγλία επί Ερρίκου Ζ'.

Ερρίκος Η' 1530: Στους γέροντες και ανίκανους για εργασία ζητιάνους δίνεται άδεια επαιτείας. Αντίθετα, οι σωματικά γεροί αλήτες μαστιγώνονται και φυλακίζονται. Σύμφωνα με το νόμο τους δένουν πίσω απ' ένα κάρο και τους μαστιγώνουν ως που να τρέξει αίμα από το κορμί τους, έπειτα τους βάζουν και ορκίζονται πως θα επιστρέψουν στον τόπο που γεννήθηκαν, ή εκεί όπου κατοικούσαν τα τελευταία τρία χρόνια, για να «δουλέψουν» (to put himself to labour). Τι φρικτή ειρωνεία! Με το νόμο 27 του Ερρίκου Η' επαναλαμβάνεται αυτός ο νόμος, μόνο που γίνεται αυστηρότερος με συμπληρωματικές διατάξεις. Όταν συλληφθεί κανείς για δεύτερη φορά ν' αλητεύει, το μαστίγωμα επαναλαμβάνεται και του κόβουν το μισό αφτί. Σε περίπτωση όμως νέας υποτροπής χαρακτηρίζεται μεγάλος εγκληματίας και εχθρός της κοινωνίας και εκτελείται.

Εδουάρδος Στ': Ένας νόμος του πρώτου έτους της βασιλείας του, 1547, ορίζει πως, αν κάποιος αρνιέται να εργαστεί, πρέπει να δίνεται σκλάβος στο πρόσωπο που τον κατάγγειλε σαν αργόσχολο. Ο αφέντης πρέπει να τρέφει το σκλάβο του με ψωμί και νερό, με αδύνατα ποτά και με ό,τι απορίμματα κρεάτων κρίνει αυτός κατάλληλα. Έχει το δικαίωμα να τον βάζει να κάνει οποιαδήποτε εργασία, όσο αηδιαστική κι αν είναι, μαστιγώνοντας κι αλυσοδεμώντάς τον. Αν ο σκλάβος λείπει 15 μέρες, πρέπει να καταδικαστεί σε ισόβια σκλαβιά και με πυρακτωμένο σίδηρο να χαραχθεί στο μέτωπο ή στο μάγουλό του το γράμμα «S»*, αν φύγει για τρίτη φορά, εκτελείται σαν ένοχος εσχάτης προδοσίας. Ο αφέντης του μπορεί να τον πουλήσει, να τον κληροδοτήσει και να τον εκμισθώσει σαν δούλο, απaráλλαχτα όπως και κάθε άλλο κινητό αγαθό ή ζώο. Οι σκλάβοι εκτελούνται επίσης, αν επιχειρήσουν κάτι ενάντια στον αφέντη τους. Οι ειρηνοδίκες έχουν υποχρέωση, μόλις πληροφορηθούν ότι δραπετεύσαν σκλάβοι, να ψάχνουν να τους βρουν. Αν αποδειχθεί πως ένας τους αλήτεψε τρεις μέρες, πρέπει να μεταφερθεί στον τόπο που γεννήθηκε, να του χαράξουν με καυτό σίδηρο το σημάδι «V» στο στήθος και να χρησιμοποιείται αλυσοδεμένος σε δουλειές του δρόμου ή και σε άλλες εργασίες. Αν ο αλήτης δηλώσει ψεύτικο τόπο γέννησης, για τιμωρία του γίνεται ισόβιος σκλάβος του τόπου αυτού, των κατοίκων ή της συντεχνίας του και στιγματίζεται με το γράμμα «S». Ο καθένας έχει το δικαίωμα να παίρνει τα παιδιά των αλητών και να τα χρησιμοποιεί σαν μαθητευόμενους, τους νέους ως 24 χρονών και τα κορίτσια ως 20. Αν δραπετεύσουν, υποχρεώνονται ως αυτή την ηλικία να είναι σκλάβοι των μαστόρων τους που έχουν το δικαίωμα να τους αλυσοδέουν, να τους μαστιγώνουν κλπ. κατά βούληση. Κάθε μάστορας έχει το δικαίωμα να περνάει ένα σιδερένιο χαλκά στο λαιμό, στα χέρια ή στα πόδια του σκλάβου του, για να μπορεί να τον γνωρίζει πιο εύκολα και για να τον κρατάει πιο σίγουρα. Το τελευταίο μέρος τούτου του νόμου προβλέπει πως ορισμένοι φτωχοί πρέπει να χρησιμοποιούνται από τον τόπο ή από πρόσωπα που τους ταΐζουν, τους ποτίζουν και τους βρίσκουν δουλιά. Τέτιου είδους σκλάβοι των ενοριών διατηρήθηκαν στην Αγγλία ως τα μέσα του 19ου αιώνα με το όνομα *roundsmen* (περιφερόμενοι).

Νόμος της Ελισάβετ, 1572: Οι ζητιάνοι που δεν έχουν άδεια επαιτείας και είναι πάνω από 14 χρονών μαστιγώνονται σκληρά και καυτηριάζονται στο αριστερό αφτί, αν δεν υπάρχει κανένας που να θέλει να τους πάρει στην υπηρεσία του για δύο χρόνια. Σε περίπτωση υποτροπής, κι αν είναι πάνω από 18 χρονών, εκτελούνται, αν δεν υπάρχει κανένας που να θέλει να τους πάρει στην υπηρεσία του για δύο χρόνια. Σε περίπτωση όμως νέας υποτροπής, εκτελούνται χωρίς οίκτο σαν ένοχοι προδοσίας. Παρόμοιες διατάξεις περιέχει ο νόμος 18, κεφ. 13, της Ελισάβετ και ο νόμος του 1597.

Ιάκωβος Α΄: Ένας άνθρωπος που περιπλανιέται και ζητιανεύει θεωρείται αλήτης και μπαγαπόντης. Οι ειρηνοδίκες των Petty Sessions (τοπικών δικαστηρίων) είναι εξουσιοδοτημένοι να διατάζουν τη δημόσια μαστίγωσή του και να τον κλείνουν 6 μήνες στη φυλακή στην πρώτη επαυτοφώρω σύλληψή του και δύο χρόνια στη δεύτερη σύλληψή του. Στη διάρκεια της φυλάκισής του πρέπει να μαστιγώνεται όσες φορές και όσο κρίνουν οι ειρηνοδίκες... Τους αδιόρθωτους και επικίνδυνους αλήτες πρέπει να τους χαράζουν με καυτό σίδερο το γράμμα R* στον αριστερό ώμο και να τους στέλνουν σε καταναγκαστικά έργα, κι αν τους ξαναπιάσουν επαυτοφώρω να ζητιανεύουν να τους εκτελούν χωρίς οίκτο. Οι διατάξεις αυτές των νόμων ίσχυαν ως τις αρχές του 18ου αιώνα και ακυρώθηκαν μόνο με το νόμο 12 της Άννας, κεφ. 23.

Παρόμοιοι νόμοι υπήρχαν και στη Γαλλία, όπου στα μέσα του 17ου αιώνα είχε ιδρυθεί στο Παρίσι ένα βασίλειο αλητών (royaume des truands). Στις αρχές ακόμα της βασιλείας του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄ (ordonnance = διάταγμα) της 13 του Ιούλη 1777) κάθε σωματικά υγιής άνθρωπος από 16 ως 60 χρονών στέλνονταν στα κάτεργα, αν δεν είχε μέσα συντήρησης και δεν ασκούσε κανένα επάγγελμα. Τα ίδια θέσπιζε για τις Κάτω Χώρες ο νόμος του Καρόλου Ε΄ που εκδόθηκε τον Οχτώβρη του 1537, το πρώτο διάταγμα των κρατών και των πόλεων της Ολλανδίας της 19 του Μάρτη 1614, το Placat (Διακήρυξη) των Ενωμένων Επαρχιών της 25 του Ιούνη 1649 κλπ.

Έτσι ο αγροτικός πληθυσμός, που με τη βία τον απαλλοτριώσαν, τον κυνήγησαν και τον μετάτρεψαν σε αλήτες, υποτάχθηκε με τερατώδικους τρομοκρατικούς νόμους, με μαστιγώσεις, με στιγματισμούς και με βασανιστήρια σε μια πειθαρχία τέτια που απαιτεί το σύστημα της μισθωτής εργασίας.

Δε φτάνει που οι όροι της εργασίας εμφανίζονται στον ένα πόλο σαν κεφάλαιο, ενώ στον αντίθετο πόλο υπάρχουν μόνο άνθρωποι που δεν έχουν τίποτα να πουλήσουν εκτός από την εργατική τους δύναμη. Δε φτάνει επίσης που εξαναγκάζονται άνθρωποι να πουλούν θεληματικά τον εαυτό τους. Στην παραπέρα πορεία της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής αναπτύσσεται μια εργατική τάξη, που από αγωγή, παράδοση και συνήθεια αναγνωρίζει σαν αυτονόητους φυσικούς νόμους τις απαιτήσεις του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Η οργάνωση του διαμορφωμένου κεφαλαιοκρατικού προτσές παραγωγής σπάει κάθε αντίσταση, η διαρκής δημιουργία ενός σχετικού υπερπληθυσμού κρατάει σε μια τροχιά, που ανταποκρίνεται στις ανάγκες αξιοποίησης του κεφαλαίου, το νόμο της προσφοράς και της ζήτησης εργασίας, επομένως και το μισθό εργασίας, ο βουβός εξαναγκασμός των οικονομικών σχέσεων επισφραγίζει την κυριαρχία του κεφαλαιοκράτη πάνω στον εργάτη. Είναι αλήθεια πως εξακολουθεί να χρησιμοποιείται εξωοικονομική, άμεση βία, μόνο όμως σαν εξαίρεση. Για τη συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων ο εργάτης μπορεί ν' αφηθεί στην επενέργεια των «φυσικών νόμων της παραγωγής», δηλ. στην εξάρτησή του από το κεφάλαιο, εξάρτηση που ξεπηδάει από τους ίδιους τους όρους της παραγωγής που την εγγυούνται και τη διαιωνίζουν. Διαφορετικά έχει το ζήτημα τον καιρό της ιστορικής γένεσης της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής. Η κεφαλαιοκρατία που γεννιόταν χρειάζεται και χρησιμοποιεί την κρατική εξουσία για να «ρυθμίζει» το μισθό της εργασίας, δηλ. για να τον στριμώχνει μέσα στα όρια που ευνοούν την παραγωγή κέρδους, για να παρατείνει την εργάσιμη ημέρα, και για να κρατάει τον ίδιο τον εργάτη σε κανονικό βαθμό εξάρτησης. Αυτό είναι ένα ουσιαστικό στοιχείο της λεγόμενης πρωταρχικής συσσώρευσης.

Η τάξη των μισθωτών εργατών που γεννήθηκε στο δεύτερο μισό του 14ου αιώνα αποτελούσε και στον επόμενο αιώνα μονάχα ένα πολύ μικρό κομμάτι του λαού, που η θέση του προστατευόταν πολύ από το αυτοτελές αγροτικό νοικοκυριό στο χωριό και από τη συντεχνιακή οργάνωση της πόλης. Και στο χωριό και στην πόλη το αφεντικό και ο εργάτης βρίσκονταν από κοινωνική άποψη ο ένας κοντά στον άλλο. Η υποταγή της εργασίας στο κεφάλαιο ήταν μονάχα

τυπική, δηλ. ο ίδιος ο τρόπος παραγωγής δεν είχε ακόμα ειδικά κεφαλαιοκρατικό χαρακτήρα. Το μεταβλητό στοιχείο του κεφαλαίου ξεπερνούσε πολύ το σταθερό μέρος του κεφαλαίου. Γιαυτό και η ζήτηση μισθωτής εργασίας αύξανε γρήγορα κάθε φορά που αύξανε η συσσώρευση, ενώ η προσφορά μισθωτής εργασίας ακολουθούσε μόνον αργά. Μεγάλο μέρος του εθνικού προϊόντος που αργότερα μετατράπηκε σε κοντύλι συσσώρευσης του κεφαλαίου, πήγαινε ακόμα τότε στο κοντύλι κατανάλωσης του εργάτη.

Η νομοθεσία, η σχετική με τη μισθωτή εργασία, που μιας εξαρχής απόβλεπε στην εκμετάλλευση του εργάτη και που στην παραπέρα εξέλιξή της είναι πάντα εξίσου εχθρική απέναντί του, εγκαινιάζεται στην Αγγλία το 1349 με το Statute of Labourers (Καταστατικό για τους εργάτες) του Εδουάρδου Γ'. Στη Γαλλία, στο Καταστατικό αυτό αντιστοιχεί η ordonnance (διάταγμα) του 1350 που εκδόθηκε εξ ονόματος του βασιλιά Ιωάννη. Η αγγλική και γαλλική νομοθεσία βαδίζουν παράλληλα και είναι ταυτόσημες στο περιεχόμενο. Εφόσον τα Καταστατικά για τους εργάτες επιδιώκουν να επιβάλουν την παράταση της εργάσιμης ημέρας, δεν επανέρχομαι σ' αυτά, επειδή το σημείο αυτό το εξέτασα προηγούμενα (στο 8ο κεφάλαιο, 5).

Το Statute of Labourers (Καταστατικό για τους εργάτες) είχε εκδοθεί ύστερα από επίμονη αίτηση της Βουλής των Κοινοτήτων. «Παλιότερα - λέει με αφέλεια ένας τόρν - οι φτωχοί ζητούσαν τόσο μεγάλο μεροκάματο, που έβαζαν σε κίνδυνο τη βιομηχανία και τον πλούτο. Τώρα ο μισθός τους είναι τόσο χαμηλός, που απειλεί επίσης τη βιομηχανία και τον πλούτο, όμως αλλιώς και ίσως πιο επικίνδυνα από τότε. Είχε καθοριστεί με νόμο ένα μισθολόγιο για την πόλη και το χωριό, για τη δουλιά με το κομμάτι και τη δουλιά με την ημέρα. Οι εργάτες των χωριών καθορίζεται να μισθώνονται για ολόκληρο το χρόνο, και οι εργάτες της πόλης «στην ανοικτή αγορά». Απαγορεύεται με ποινές φυλάκισης να πληρώνεται μεγαλύτερος μισθός από το μισθό που προβλέπει το Καταστατικό, όμως τιμωρείται πιο βαριά το πρόσωπο που εισπράττει μεγαλύτερο μισθό παρά το πρόσωπο που τον πληρώνει. Ετσι, ακόμα και με τα άρθρα 18 και 19 του Καταστατικού της Ελισάβετ για τους μαθητευόμενους επιβάλλεται δέκα μέρες φυλάκιση σε κείνον που πληρώνει μεγαλύτερο μεροκάματο, ενώ επιβάλλεται εικοσιμία μέρες φυλάκιση σε κείνον που το εισπράττει. Ένα Καταστατικό του 1360 καθόριζε ακόμα πιο αυστηρές ποινές και εξουσιοδοτούσε μάλιστα το αφεντικό να υποχρεώνει τους εργάτες με φυσικό εξαναγκασμό να δουλεύουν με βάση το επίσημο μισθολόγιο. Όλες οι ενώσεις, τα συμβόλαια, οι όρκοι κλπ. που συνέδεαν αμοιβαία τους χτίστες και τους μαραγκούς οικοδομών ακυρώνονταν. Από το 14ο αιώνα ως το 1825, το χρόνο που καταργήθηκαν οι νόμοι ενάντια στο δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι, τιμωρούνταν σαν βαρύ έγκλημα η οργάνωση εργατών. Το πνεύμα του Καταστατικού του 1349 για τους εργάτες καθώς και το πνεύμα όλων των νόμων που ακολούθησαν φαίνεται πεντακάθαρα στο ζήτημα ότι, να μεν το κράτος υπαγορεύει ένα ανώτατο όριο μισθού, δεν καθορίζει όμως καθόλου ένα κατώτατο όριό του.

Όπως είναι γνωστό, το 16ο αιώνα είχε χειροτερέψει πολύ η κατάσταση των εργατών. Το μεροκάματο σε χρήμα ανέβαινε, όχι όμως στην ίδια αναλογία που υποτιμιόταν το χρήμα και όχι αντίστοιχα με την ύψωση των τιμών των εμπορευμάτων. Στην πραγματικότητα λοιπόν έπεφτε το μεροκάματο. Και όμως εξακολουθούσαν να ισχύουν οι νόμοι που απέβλεπαν στην ελάττωσή του και ταυτόχρονα συνεχίζονταν τα κοψίματα των αφτιών και ο στιγματισμός με καυτό σίδερο εκείνων «που κανένας δεν ήθελε να τους πάρει στη δούλεψή του». Με το Καταστατικό 5, κεφ. 3, της Ελισάβετ για τους μαθητευόμενους εξουσιοδοτήθηκαν οι ειρηνοδίκες να καθορίζουν ορισμένους μισθούς και να τους τροποποιούν ανάλογα με τις εποχές του έτους και τις τιμές των εμπορευμάτων. Ο Ιάκωβος Α' επέκτεινε αυτή τη ρύθμιση της εργασίας και στους υφαντές, τους κλώστες και σ' όλες τις άλλες κατηγορίες εργατών, και ο Γεώργιος Β' επέκτεινε σ' όλες τις μανουφακτούρες τους νόμους που απαγόρευαν την οργάνωση των εργατών.

Στην καθαυτό περίοδο της μανουφακτούρας ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής είχε δυναμώσει αρκετά ώστε να κάνει και ακατόρθωτη και περιττή τη ρύθμιση με νόμο του μισθού εργασίας, όμως για κάθε ενδεχόμενο δε θέλαν να στερηθούν τα όπλα του παλιού οπλοστασίου. Και ο νόμος 8 ακόμα του Γεωργίου Β' απαγόρευε στους καρφάδες ραφτάδες του Λονδίνου και των περιχώρων του να παίρνουν περισσότερα από 2 σελίνια και 7 1/2 πένες μεροκάματο, εκτός από τις περιπτώσεις γενικού πένθους. Και ο νόμος 13 ακόμα του Γεωργίου Γ', κεφ. 68, ανάθετε στους

ειρηνοδίκες τη ρύθμιση των μεροκάματων των μεταξοφαντουργών. Και το 1796 ακόμα χρειάστηκαν δύο αποφάσεις ανώτατων δικαστηρίων για ν' αποφασίσουν αν οι αποφάσεις των ειρηνοδικών σχετικά με τα μεροκάματα ισχύουν και για τους μη γεωργικούς εργάτες. Και το 1799 ακόμα ένας νόμος της βουλής καθόριζε πως ο μισθός των ανθρακορύχων της Σκωτίας ρυθμίζεται από ένα Καταστατικό της Ελισάβετ και από δύο σκωτικούς νόμους του 1661 και 1671. Πόσο πολύ είχαν αλλάξει στο μεταξύ τα πράγματα, το αποδεικνύει ένα γεγονός πρωτάκουστο για την αγγλική Κάτω Βουλή. Στη Βουλή αυτή, όπου εδώ και πάνω από 400 χρόνια φτιάχναν νόμους σχετικά με το ανώτατο όριο που οπωσδήποτε δεν πρέπει να το ξεπερνά ο μισθός της εργασίας, ο Ουάιτμπρεντ πρότεινε το 1796 να καθοριστεί με νόμο ένα κατώτατο όριο μισθού για τους μεροκαματιάρηδες της γεωργίας. Ο Πητ αντιτάχθηκε, παραδέχθηκε όμως πως «η κατάσταση των φτωχών είναι φρικτή (cruel)».

Τέλος, το 1813 καταργήθηκαν οι νόμοι που ρύθμιζαν τους μισθούς. Οι νόμοι αυτοί αποτελούσαν μια γελοία ανωμαλία από τότε που ο κεφαλαιοκράτης ρύθμιζε με την ατομική του νομοθεσία τη δουλιά στο εργοστάσιο και κανόνιζε να συμπληρώνεται από το φόρο για τους φτωχούς ο μισθός του εργάτη γης, ώστε να φτάνει το απαραίτητο κατώτατο όριο. Οι διατάξεις των Καταστατικών εργασίας σχετικά με τα συμβόλαια ανάμεσα σ' αφεντικά και μισθωτούς εργάτες, σχετικά με τους όρους καταγγελίας των συμβολαίων αυτών κλπ. διατάξεις που επιτρέπουν μόνο μήνυση στα πολιτικά δικαστήρια ενάντια στον παραβάτη του συμβολαίου, όταν ο παραβάτης αυτός είναι αφεντικό, ενώ προβλέπουν παραπομπή στα ποινικά δικαστήρια όταν ο παραβάτης είναι εργάτης, οι διατάξεις αυτές ισχύουν μέχρι στιγμής απόλυτα.

Οι απάνθρωποι νόμοι ενάντια στο δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι έπεσαν το 1825 μπρος στην απειλητική στάση που πήρε το προλεταριάτο. Και όμως έπεσαν μόνο εν μέρει. Μόλις το 1859 εξαφανίστηκαν μερικά ωραία υπολείμματα των παλιών Καταστατικών. Τέλος, ο νόμος που ψήφισε η Βουλή στις 29 του Ιούνη 1871 εξαφάνιζε στα λόγια και το τελευταίο ίχνος αυτής της ταξικής νομοθεσίας, δίνοντας νομική αναγνώριση στα τρέιντιουνιον (εργατικά συνδικάτα). Όμως ένας νόμος της βουλής της ίδιας ημερομηνίας [an act to amend the criminal law relating to violence, threats and molestation (ένας νόμος για τη συμπλήρωση της ποινικής νομοθεσίας σχετικά με τη χρησιμοποίηση βίας, απειλών και ενόχλησης)] στην ουσία αποκατάστανε την παλιά κατάσταση πραγμάτων με καινούργια μορφή. Με την κοινοβουλευτική αυτή ταχυδακτυλουργία όλα τα μέσα που μπορούν να χρησιμοποιήσουν οι εργάτες σε περίπτωση απεργίας ή λοκάουτ (απεργία των συνασπισμένων εργοστασιαρχών με ταυτόχρονο κλείσιμο των εργοστασίων τους) αφαιρέθηκαν από το κοινό δίκαιο και υπάχθηκαν σε μια έκτακτη νομοθεσία που η ερμηνεία της πέρασε στους ίδιους τους εργοστασιάρχες με την ιδιότητά τους σαν ειρηνοδίκες. Δύο χρόνια πρωτίτερα στην ίδια Κάτω Βουλή ο ίδιος κύριος Γλάδστον πρότεινε με το γνωστό έντιμο τρόπο ένα νομοσχέδιο για την κατάργηση όλων των έκτακτων ποινικών νόμων που στρέφονταν ενάντια στην εργατική τάξη. Το νομοσχέδιο όμως αυτό δεν μπόρεσε να προχωρήσει πέρα από τη δεύτερη ανάγνωση κι έτσι τράβηξαν την υπόθεση σε μάκρος ώσπου τελικά το «μεγάλο φιλελεύθερο κόμμα», συμμαχώντας με τους τόρυ, απέκτησε το σθένος να ταχθεί κατηγορηματικά ενάντια στο ίδιο εκείνο προλεταριάτο που είχε ανεβάσει το κόμμα αυτό στην εξουσία. Κι επειδή δεν ικανοποιήθηκε μ' αυτήν την προδοσία, το «μεγάλο φιλελεύθερο κόμμα» επέτρεψε στους άγγλους δικαστές, που πάντα εξυπηρετούσαν δουλικά τις κυρίαρχες τάξεις, να ξεθάψουν τους παλιωμένους νόμους σχετικά με τη «συνωμοσία» και να τους εφαρμόσουν ενάντια στα εργατικά σωματεία. Ετσι βλέπουμε πως μόνο δυστροπώντας και κάτω από την πίεση των μαζών η αγγλική βουλή παραιτήθηκε από τους νόμους ενάντια στις απεργίες και τα τρέιντιουνιον, αφού προηγούμενα η ίδια βουλή επί πέντε αιώνες συνέχισα με ξετσιπωτο κυνισμό έπαιζε το ρόλο ενός μόνιμου τρέιντιουνιον των κεφαλαιοκρατών ενάντια στους εργάτες.

Αμέσως από την αρχή κίολας της επαναστατικής θύελλας η γαλλική αστική τάξη τόλμησε να ξαναφαιρέσει από τους εργάτες το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι που μόλις το είχαν κατακτήσει. Με το διάταγμα της 14 του Ιούνη 1791 χαρακτήρισε όλες τις εργατικές ενώσεις σαν «επιβουλή ενάντια στην ελευθερία και τη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου», επιβουλή που τιμωρούνταν με 500 λίβρες (φράγκα) πρόστιμο και ένα χρόνο στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων του ενεργού πολίτη. Ο νόμος αυτός, που την πάλη του ανταγωνισμού ανάμεσα στο

κεφάλαιο και στην εργασία τη στριμώνει με κρατικά αστυνομικά μέτρα μέσα στα όρια που βολεύουν το κεφάλαιο, επέζησε των επαναστάσεων και των δυναστικών αλλαγών. Ακόμα και η κυβέρνηση της τρομοκρατίας τον άφησε άθιχτο. Μόλις τελευταία αφαιρέθηκε από τον Code Pinal (Ποινικό Κώδικα). Δεν υπάρχει τίποτα πιο χαρακτηριστικό από την πρόφαση που χρησιμοποιήθηκε γι' αυτό το αστικό πραξικόπημα. «Αν και θάπρεπε - λέει ο εισηγητής του νόμου Λε Σαπελιέ - ο μισθός εργασίας νάναι λίγο ανώτερος απ' ό,τι είναι σήμερα, ώστε αυτός που τον παίρνει ν' απαλλαχτεί απ' εκείνη την απόλυτη εξάρτηση που δημιουργεί η στέρηση των αναγκαίων μέσων συντήρησης και που είναι σχεδόν ίδια με την εξάρτηση της δουλείας», ωστόσο δεν επιτρέπεται στους εργάτες να συνεννοούνται μεταξύ τους για τα συμφέροντά τους, να δρουν από κοινού και να μετριάζουν έτσι την «απόλυτή τους εξάρτηση που είναι σχεδόν δουλεία», γιατί έτσι παραβιάζουν «την ελευθερία των ci-devant maitres (πρώην μαστόρων) τους και σημερινών επιχειρηματιών» (την ελευθερία να κρατούν εργάτες στη δουλεία!) και γιατί μια ένωση ενάντια στη δεσποτεία των πρώην μαστόρων των συντεχνιών αποτελεί - μαντέψτε το! - ξανασύσταση των συντεχνιών που τις έχει καταργήσει το γαλλικό Σύνταγμα!

Καρλ Μαρξ

Εγκώμιον του Εγκλήματος

Ο φιλόσοφος παράγει ιδέες, ο ποιητής ποιήματα, ο πάστορας κηρύγματα και ούτω καθεξής. Ο εγκληματίας παράγει εγκλήματα. Αν προσέξουμε καλύτερα πώς σχετίζεται αυτός ο τελευταίος κλάδος παραγωγής με το κοινωνικό σύνολο, θ' απαλλαγούμε από πολλές προκαταλήψεις. Ο εγκληματίας δεν παράγει μόνο εγκλήματα, αλλά και το ποινικό δίκαιο και τον καθηγητή που διδάσκει ποινικό δίκαιο και, συνάμα, το αναπόφευκτο σύγγραμμα με το οποίο ο ίδιος καθηγητής ρίχνει στη γενική αγορά τις παραδόσεις του εν είδει «εμπορεύματος». Έτσι πολλαπλασιάζεται ο εθνικός πλούτος. Για να μην αναφέρουμε την ατομική απόλαυση που παρέχει το χειρόγραφο του συγγράμματος στο δημιουργό του, όπως μας λέει ένας πολύ αξιόπιστος μάρτυρας, ο καθηγητής Roscher.

Πέραν τούτου, ο καθηγητής παράγει ολόκληρη την αστυνομία και την ποινική δικονομία, κλητήρες, δικαστές, δήμιους, ενόρκους και λοιπά. Όλοι αυτοί οι ετερόκλητοι επαγγελματικοί κλάδοι, που αποτελούν ισάριθμες κατηγορίες του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας, αναπτύσσουν διάφορες ικανότητες του ανθρώπινου πνεύματος, φτιάχνουν νέες ανάγκες αλλά και νέους τρόπους για την ικανοποίησή τους. Και μόνο τα βασανιστήρια έγιναν αφορμή για τις ευφυέστερες μηχανικές εφευρέσεις, ενώ πλήθος τίμιοι χειρώνακτες απασχολούνται στην παραγωγή των σχετικών εργαλείων.

Ο εγκληματίας παράγει μια εντύπωση, εν μέρει ηθική, εν μέρει τραγική, αναλόγως, κι έτσι προσφέρει μια «υπηρεσία» στη διακίνηση των ηθικών και αισθητικών συγκινήσεων του κοινού. Δεν παράγει μόνο συγγράμματα ποινικού δικαίου, ούτε απλώς τους ποινικούς κώδικες και τους νομοθέτες, παράγει και τέχνη, ωραία λογοτεχνία, μυθιστορήματα, ακόμη και τραγωδίες, όπως αποδεικνύουν, όχι μόνο η *Ενοχή* του Müllner και οι *Ληστές* του Schiller, αλλά και αυτός ο *Οιδίπους* και ο *Ριχάρδος ο Τρίτος*. Ο εγκληματίας σπάζει τη μονοτονία και την καθημερινή ασφάλεια της αστικής ζωής. Έτσι την προστατεύει από την τελμάτωση και προκαλεί την ανήσυχη ένταση και την κινητικότητα, χωρίς τις οποίες θα αμβλυνόταν ακόμη και η ορμή του ανταγωνισμού. Δίνει, λοιπόν, ένα κίνητρο στις παραγωγικές δυνάμεις. Το έγκλημα αποσύρει από την αγορά εργασίας ένα τμήμα του περιττού πληθυσμού, οπότε μειώνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των εργατών, εμποδίζοντας, ως ένα βαθμό, την πτώση του μισθού κάτω από το ελάχιστο όριο, ενώ παράλληλα ο αγώνας εναντίον του εγκλήματος απορροφά ένα άλλο τμήμα του ίδιου πληθυσμού. Άρα ο εγκληματίας αναδεικνύεται σε μια από εκείνες τις φυσικές «εξισορροπήσεις» που αποκαθιστούν το σωστό επίπεδο και ανοίγουν μιαν ολόκληρη προοπτική «ωφέλιμων κλάδων απασχόλησης».

Οι επενέργειες του εγκλήματος στην εξέλιξη των παραγωγικών δυνάμεων θα μπορούσαν να αποδειχθούν ως την τελευταία λεπτομέρεια. Οι κλειδαριές θα είχαν αποκτήσει τη σημερινή τους αρτιότητα, αν δεν υπήρχαν κλέφτες; Η νομισματοκοπία θα έφτανε στην τωρινή της τελειότητα, αν δεν υπήρχαν παραχαράκτες; Το μικροσκόπιο θα έβρισκε ποτέ τρόπο να περάσει στη συνήθη εμπορική σφαίρα (βλ. και Babbage), αν δεν γινόταν απάτη στο εμπόριο; Τέλος, η εφαρμοσμένη χημεία δεν οφείλει στη νοθεία των εμπορευμάτων και στην προσπάθεια ανακάλυψής της όσα ακριβώς οφείλει και στον τίμιο παραγωγικό ζήλο; Το έγκλημα επινοεί διαρκώς νέα επιθετικά μέσα για να προσβάλει την ιδιοκτησία, κι έτσι γεννά και νέα αμυντικά μέσα, οπότε επιδρά παραγωγικά στην ανακάλυψη νέων μηχανών – όπως ακριβώς και οι απεργίες. Ας αφήσουμε όμως τη σφαίρα του ιδιωτικού εγκλήματος: χωρίς εθνικό έγκλημα θα μπορούσε να υπάρξει η παγκόσμια αγορά; Θα υπήρχαν έθνη; ‘Αραγε το δέντρο της αμαρτίας δεν είναι, ταυτόχρονα, και δέντρο της γνώσης, από την εποχή του Αδάμ ως σήμερα; Στο *Μύθο των Μελισσών* (1705) ο Mandeville έχει αποδείξει την παραγωγική δύναμη που διαθέτουν όλα τα πιθανά είδη επαγγελμάτων, αλλά και το γενικό συμπέρασμα όλου αυτού του επιχειρήματος:

«Αυτό που ονομάζουμε στον κόσμο μας Κακό, είτε ηθικό είτε φυσικό, είναι η μεγάλη αρχή που μας κάνει κοινωνικά πλάσματα, η σταθερή βάση, η ζωή και το στήριγμα όλων των τεχνών και των ενασχολήσεων ανεξαιρέτως. Και τη στιγμή που θα έπαυε να υπάρχει το Κακό, η κοινωνία θα ήταν καταδικασμένη να φθαρεί, αν όχι να καταποντιστεί αύτανδρη.» Μόνο που, βέβαια, ο Mandeville ήταν απείρως πιο τολμηρός και έντιμος από τους Φιλισταίους απολογητές της αστικής

κοινωνίας».

Αυτό ήταν το, κατά Κάρολο Μαρξ, εγκώμιο του εγκλήματος. Το βλογ τούτο, βαθιά μαρξιστικό, ξεκινά από αύριο την παρουσίαση εγκλημάτων που συντάραξαν τον κόσμο και εγκληματιών που κουβάλησαν πολύ νερό στο μύλο της παραγωγής, εν γένει!

ⁱ Γράφτηκε ανάμεσα στα 1860 και 1862. Οι εκδότες του Μαρξ το ενσωμάτωσαν στις Θεωρίες της υπεραξίας, τόμος IV του Κεφαλαίου. Στα ελληνικά το βρίσκετε μόνο του, σε έκδοση της ΑΓΡΑΣ και σε μετάφραση Τζένης Μαστοράκη.

Καρλ Μαρξ

Η ιστορική τάση της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης

Πού οδηγεί η πρωταρχική συσσώρευση του κεφαλαίου, δηλαδή, η ιστορική γέννησή του; Εφόσον δεν πρόκειται για την άμεση μετατροπή δούλων και δουλοπάροικων σε μισθωτούς εργάτες, δηλαδή για απλή αλλαγή στη μορφή, σημαίνει μονάχα την απαλλοτρίωση των άμεσων παραγωγών, δηλ. τη διάλυση της ατομικής ιδιοκτησίας που στηρίζεται στην προσωπική εργασία.

Η ατομική ιδιοκτησία σαν αντίθεση στην κοινωνική, συλλογική ιδιοκτησία, υπάρχει μονάχα εκεί όπου τα μέσα εργασίας και οι εξωτερικοί όροι της εργασίας ανήκουν σε ιδιώτες. Ανάλογα όμως με το αν οι ιδιώτες είναι εργάτες ή μη εργάτες, έχει και η ατομική ιδιοκτησία έναν άλλο χαρακτήρα. Οι ατελείωτες αποχρώσεις, που παρουσιάζει στην πρώτη ματιά, αντανακλούν μονάχα τις μέσες καταστάσεις που βρίσκονται ανάμεσα στα δυο αυτά άκρα.

Η ατομική ιδιοκτησία του εργάτη στα μέσα της παραγωγής είναι η βάση της μικρής επιχείρησης, η μικρή επιχείρηση είναι ο απαραίτητος όρος για την εξέλιξη της κοινωνικής παραγωγής και της ελεύθερης ατομικότητας του ίδιου του εργάτη. Βέβαια, αυτός ο τρόπος της παραγωγής υπάρχει και μέσα στη δουλεία, στη δουλοπαροικία και σ' άλλες σχέσεις εξάρτησης. Ανθίζει όμως, αναπτύσσει όλη του την ενεργητικότητα, αποχτά την ταιριαστή κλασική μορφή μονάχα εκεί όπου ο εργάτης είναι ελεύθερος ατομικός ιδιοκτήτης των όρων της εργασίας του που τους χειρίζεται ο ίδιος, όπου ο αγρότης είναι ο ελεύθερος ατομικός ιδιοκτήτης του χωραφιού που καλλιεργεί κι εκεί που ο χειροτέχνης είναι ιδιοκτήτης του εργαλείου - αριστοτέχνης χειριστής του.

Αυτός ο τρόπος παραγωγής προϋποθέτει το κομματάσιμα της γης και των άλλων μέσων παραγωγής. Όπως αποκλείει τη συγκέντρωση των τελευταίων, έτσι αποκλείει και τη συνεργασία, τον καταμερισμό της εργασίας μέσα στα ίδια τα προτσές της παραγωγής, αποκλείει την κοινωνική κυριαρχία και ρύθμιση της φύσης, την ελεύθερη ανάπτυξη των κοινωνικών παραγωγικών δυνάμεων. Συμβιβάζεται μονάχα με τους στενούς αυτοφυσείς περιορισμούς της παραγωγής και της κοινωνίας. Το να θέλουμε να τον διαιωνίσουμε, θα σήμαινε, όπως λέει με το δίκιο του ο Πέκερ, «να θεσπίσουμε τη γενική μετριότητα». Σε έναν ορισμένο βαθμό ανάπτυξης δημιουργεί ο ίδιος τα υλικά μέσα της καταστροφής του. Από τη στιγμή αυτή στους κόλπους της κοινωνίας μπαίνουν σε κίνηση δυνάμεις και πάθη που αισθάνονται τον εαυτό τους δεσμευμένο από την κοινωνία. Πρέπει να καταστραφεί αυτός ο τρόπος παραγωγής, και θα καταστραφεί. Η καταστροφή της, δηλ. η μετατροπή των ατομικών και κομματιασμένων μέσων παραγωγής σε κοινωνικά συγκεντρωμένα, επομένως η μετατροπή της μικροσκοπικής ιδιοκτησίας των πολλών σε μαζική ιδιοκτησία των λίγων, δηλ. η απαλλοτρίωση της μεγάλης μάζας του λαού από τη γη, τα μέσα συντήρησης και τα εργαλεία δουλιάς, αυτή η φοβερή και δύσκολη απαλλοτρίωση της μάζας του λαού αποτελεί την προϊστορία του κεφαλαίου. Περιλαμβάνει μια σειρά μεθόδους βίας, από τις οποίες παρουσιάσαμε μονάχα τις μεθόδους εκείνες που άφησαν εποχή σαν μέθοδοι της πρωταρχικής συσσώρευσης του κεφαλαίου. Η απαλλοτρίωση των άμεσων παραγωγών πραγματοποιείται με τον πιο αμείλιχτο βανδαλισμό και με κίνητρο τα πιο άνομα, τα πιο βρωμερά και τα πιο μικρόπρεπα απεχθή πάθη. Η ατομική ιδιοκτησία, που αποχτήθηκε με τη δουλειά και που στηρίζεται σαν να λέμε στη σύμφυση του μεμονωμένου, ανεξάρτητα εργαζόμενου ατόμου με τους όρους της δουλιάς του, παραμερίζεται από την κεφαλαιοκρατική ατομική ιδιοκτησία, που βασίζεται στην εκμετάλλευση ξένης, μα τυπικά ελεύθερης εργασίας.

Από τη στιγμή που αυτό το προτσές της μετατροπής έχει αποσυνθέσει αρκετά σε βάθος και έκταση την παλιά κοινωνία, από τη στιγμή που οι εργάτες έχουν μετατραπεί σε προλετάρους και οι όροι της δουλειάς τους σε κεφάλαιο, από τη στιγμή που ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής στέκεται στα δικά του τα πόδια, από τη στιγμή αυτή αποχτούν μια νέα μορφή η παραπέρα κοινωνικοποίηση της εργασίας και η παραπέρα μετατροπή της γης και των άλλων μέσων παραγωγής σε μέσα παραγωγής που τα εκμεταλλεύονται κοινωνικά, δηλαδή σε κοινά μέσα παραγωγής, επομένως αποχτάει νέα μορφή και η παραπέρα απαλλοτρίωση, των ατομικών ιδιοκτητών. Αυτός που είναι τώρα ν' απαλλοτριωθεί δεν είναι πια ο εργάτης που διευθύνει μόνος το νοικοκυριό του, αλλά ο κεφαλαιοκράτης που εκμεταλλεύεται πολλούς εργάτες.

Η απαλλοτρίωση αυτή συντελείται με το παιχνίδι των εσωτερικών νόμων της ίδιας της κεφαλαιοκρατικής παραγωγής, με τη συγκεντροποίηση των κεφαλαίων. Κάθε κεφαλαιοκράτης

σκοτώνει πολλούς άλλους κεφαλαιοκράτες. Χέρι - χέρι μ' αυτή τη συγκεντροποίηση, δηλ. με την απαλλοτρίωση πολλών κεφαλαιοκρατών από λίγους, αναπτύσσεται σε διαρκώς αυξανόμενη κλίμακα η συνεργατική μορφή του προτσές της εργασίας, η συνειδητή τεχνική εφαρμογή της επιστήμης, η σχεδιασμένη εκμετάλλευση της γης, η μετατροπή των μέσων εργασίας σε μέσα εργασίας που μπορούν να χρησιμοποιηθούν μονάχα από κοινού, η οικονομία σ' όλα τα μέσα παραγωγής με τη χρησιμοποίησή τους σαν μέσων παραγωγής συνδυασμένης, κοινωνικής εργασίας, η περιπλοκή όλων των λαών στο δίκτυο της παγκόσμιας αγοράς και μαζί μ' αυτό, ο διεθνής χαρακτήρας του κεφαλαιοκρατικού καθεστώτος. Μαζί με τη διαρκή ελάττωση του αριθμού των μεγιστάνων του κεφαλαίου, που σφετερίζονται και μονοπωλούν όλα τα οφέλη αυτού του προτσές μετατροπής, αυξάνει η μάζα της αθλιότητας, της καταπίεσης, της υποδούλωσης, του εκφυλισμού, της εκμετάλλευσης, αλλά αυξάνει μαζί και η αγανάκτηση της εργατικής τάξης, που διαρκώς πληθαίνει και που διαπαιδαγωγείται, συνενώνεται και οργανώνεται απ' αυτό τον ίδιο το μηχανισμό του κεφαλαιοκρατικού προτσές παραγωγής. Το μονοπώλιο του κεφαλαίου μετατρέπεται σε δεσμά του τρόπου παραγωγής που άνθισε μαζί του και κάτω απ' αυτό. Η συγκεντροποίηση των μέσων παραγωγής και η κοινωνικοποίηση της εργασίας φτάνουν σε ένα σημείο, όπου δε συμβιβάζονται με το κεφαλαιοκρατικό τους περίβλημα. Το περίβλημα αυτό σπάει. Σιμώνει το τέλος της κεφαλαιοκρατικής ατομικής ιδιοκτησίας. Οι απαλλοτριωτές απαλλοτριώνονται.

Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος ιδιοποίησης, που προέρχεται από τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής, άρα και η κεφαλαιοκρατική ατομική ιδιοκτησία, αποτελεί την πρώτη άρνηση της ατομικής ιδιοκτησίας που βασίζεται στην προσωπική εργασία. Μα η κεφαλαιοκρατική παραγωγή παράγει με την αναγκαιότητα φυσικού προτσές την ίδια της την άρνηση. Πρόκειται για άρνηση της άρνησης. Η άρνηση αυτή δεν αποκαθιστά ξανά την ατομική ιδιοκτησία, αποκαθιστά όμως την προσωπική ιδιοκτησία πάνω στη βάση της κατάκτησης της κεφαλαιοκρατικής εποχής της συνεργασίας και της κοινής ιδιοκτησίας της γης και των μέσων παραγωγής που τα παράγει η εργασία.

Η μετατροπή της κομματιασμένης ατομικής ιδιοκτησίας που βασίζεται στην προσωπική εργασία των ατόμων, σε κεφαλαιοκρατική ατομική ιδιοκτησία, είναι φυσικά ένα προτσές, ασύγκριτα πιο μακρόχρονο, σκληρό και δύσκολο από τη μετατροπή σε κοινωνική ιδιοκτησία της κεφαλαιοκρατικής ιδιοκτησίας που βασίζεται πραγματικά κιόλας πάνω σε κοινωνικό τρόπο παραγωγής. Εκεί επρόκειτο για την απαλλοτρίωση της λαϊκής μάζας από λίγους σφετεριστές, εδώ πρόκειται για την απαλλοτρίωση λίγων σφετεριστών από τη λαϊκή μάζα¹.

Κ. Μαρξ Φ. Εγγελς, Διαλεχτά Έργα, τ. 1ος σελ. 544-547, Γνώσεις.

1 «Η περίοδος της βιομηχανίας, που η αστική τάξη είναι ο άβουλος και παθητικός της φορέας, βάζει στη θέση της απομόνωσης των εργατών με το συναγωνισμό, την επαναστατική τους συνένωση με την οργάνωση. Έτσι, με την ανάπτυξη της μεγάλης βιομηχανίας αφαιρείται κάτω από τα πόδια της αστικής τάξης το έδαφος που πάνω στη βάση του παράγει και ιδιοποιείται τα προϊόντα. Πριν απ' όλα, η αστική τάξη παράγει τους νεκροθάφτες της. Η πτώση της και η νίκη του προλεταριάτου είναι το ίδιο αναπόφευγες... Οι μεσαίες τάξεις, ο μικρός βιομήχανος, ο μικρέμπορος, ο βιοτέχνης, ο αγρότης, όλοι αυτοί καταπολεμούν την αστική τάξη για να διατηρήσουν την ύπαρξή τους σε μεσαίες τάξεις και να σωθούν απ' τον αφανισμό... είναι αντιδραστικές γιατί ζητούν να στρέψουν προς τα πίσω τον τροχό της ιστορίας». (Καρλ Μαρξ και Φ. Εγκελς: *Μανιφέστο του Κομμουνιστικού του Κόμματος*, Λονδίνο 1847, σελ. 9-11). [Σημείωση του Μαρξ].